ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

Vážení přátelé,

v minulém roce jsme si v rámci cyklu výstav „Osmičky v čase“ připomněli mnichovskou dohodu, po níž ztratilo Československo poslední možnost efektivní obrany proti nacistickému Německu, únorový puč v roce 1948, jímž se komunisté dostali na téměř 40 let k moci, a okupaci naší země vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. V letošním roce nás čeká další kulaté, tragické a poněkud zapomenuté 70. výročí vzniku Slovenského státu a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.

Druhá republika, tedy kratičké období českých dějin mezi Mnichovem a vstupem německé armády do okleštěného Československa, je tragickou tečkou za ideály první republiky. Těchto pár měsíců čekání na konečnou ránu z milosti bylo bezpochyby jednou z nejtěžších zkoušek pro vlastenecky smýšlející občany mladého státu. Správa nového pomnichovského státního uspořádání se potýkala s řadou problémů. Bylo třeba zaopatřit statisíce uprchlíků z pohraničí, zklidňovat vzrůstající národnostní napětí, a především vytvořit novou koncepci zahraniční politiky. Máme se střežit jakýchkoliv projevů, které by se mohly stát záminkou pro úplnou likvidaci národa, nebo se stát hlasitým svědomím Evropy a doufat v brzkou válku a následné osvobození?

Poslední den existence druhé republiky popisují trefně zápisy z rozhovoru Dr. Emila Háchy a říšského kancléře Adolfa Hitlera:

„Odpověděl jsem, že při krátké době několika hodin pochybuji, že mám možnost, abych jako vrchní velitel branné moci zabránil skutkům obranným, načež říšský kancléř prohlásil, že mi dává k disposici telefonní zařízení říšské kanceláře.“

Masarykův koncept společného demokratického státu Čechů a Slováků v srdci Evropy i poslední naděje na zachování alespoň částečné samostatnosti se rozplynuly. Patnáctý březen už jen dokreslil kontury Hitlerova záměru a zároveň podtrhl všechny chyby předešlé domácí i zahraniční politiky československého státu. „Vydrží naši doma to peklo, zůstávajíce pevni v odporu a mravně nedotčeni?“ Takto se obával prezident Edvard Beneš případné dlouhodobé okupace bez vojenské reakce demokratických evropských států. Tolik obávaná válka se stala jediným východiskem. Jsme schopni porozumět po 70 letech tomuto tragickému období našich dějin? Tato výstava vám dává možnost dozvědět se o tomto období více a položit si nově otázku, jaké ponaučení pro nás dnes z těchto událostí plyne.

Mgr. Tomáš Chalupa
starosta městské části Praha 6

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

Mnichov 1938

Mnichovská dohoda zpečetila osud československé demokracie. Druhá republika, trvající necelých šest měsíců a plná protikladů, byla především jejím důsledkem. Pro masarykovskou republiku to znamenalo katastrofu mravní, politickou, ekonomickou, sociální i kulturní. To, čemu lidé po dvacet let věřili, pro co obětavě pracovali, bylo najednou zbořeno a zpochybněno. Šlo o hluboký nervový otřes celého českého národa, nejen o státní a národní katastrofu.

Češi se za dvacet let první republiky stali sebevědomými občany vlastního státu. Mnichov proto neznamenal pouze konec československé státnosti, ale zároveň i pomyslný bod zlomu, kdy česká společnost začala ztrácet své sebevědomí. Sebevědomí, které získávala od 19. století usilovnou každodenní prací. A právě nalomené sebevědomí se citelně promítalo do pomnichovských poměrů. Každým dnem ho nezadržitelně ubývalo. Jeho ztráta se projevovala bolestně a přetrvala desetiletí.

Hrubé porušení smluvních principů otřáslo důvěrou v demokracii. Stát, který byl do té doby fungující parlamentní demokracií, si pod sílícím vnějším tlakem, ale i vlastním přispěním položil základy pro totalitní období. Lidé marně doufali, že republika bude „malá, ale naše“. Zanedlouho se ukázalo, že to byly jen plané naděje.

Mnichov se stal symbolem politické slepoty. Západoevropské velmoci se domnívaly, že zachránily mír. Nestalo se. Zůstaly jim jen prchavé iluze a špatné svědomí. Samy teprve musely dospět k poznání, že Hitlerovi nelze ustupovat.

Jednostranná, násilím a pohrůžkami vynucená rozhodnutí na úkor jiných nemívají dlouhého trvání. Po návratu z Mnichova vítaly britského premiéra Neville Chamberlaina na letišti nadšené davy: vždyť přece přivážel „mír pro naši dobu“. Za jedenáct měsíců se však politika appeasementu ocitla v koncích a svět ve válce.

Obr.1 Karikatura Adolfa Hitlera (autor F. Bidlo)
„Němečtí lidé na té i oné straně, mluví k vám lidský hlas, který nekřičí ani nehrozí, nepřikazuje ani neslibuje; není to nic než tichý hlas, který vám připomíná, že jste lidé jako my, že chcete, aby náš i budoucí svět byl ovládán spravedlivým pořádkem, a ne zuřivou nenávistí“, napsal Karel Čapek pro německé posluchače mezi 16. a 19. zářím 1938.
(Zdroj: Bidlova čítanka, Praha 1959.)

Obr. 2 Národ projevoval neobyčejné odhodlání neustupovat, bránit demokracii a svobodu. Armáda byla připravena bojovat, ale politici dospěli k závěru, že by bylo neodpovědné vést národ do prohrané války.
(Zdroj: Lukas, Jan: Pražský deník 1938–1965, Praha 1995.)

Obr. 3 Mnichovská dohoda
(Zdroj: NA)

Obr. 4 Hlavní aktéři – německý kancléř Adolf Hitler, italský vůdce Benito Mussolini, francouzský premiér Édouard Daladier a britský premiér Neville Chamberlain – se sešli krátce po poledni 29. září 1938. Jednání o „československé otázce“ probíhalo v Hitlerově režii. Okolo jedné hodiny po půlnoci 30. září podepsali mnichovskou dohodu. Československá republika v hranicích z roku 1918 přestala existovat.
(Zdroj: NA)

1.

2.

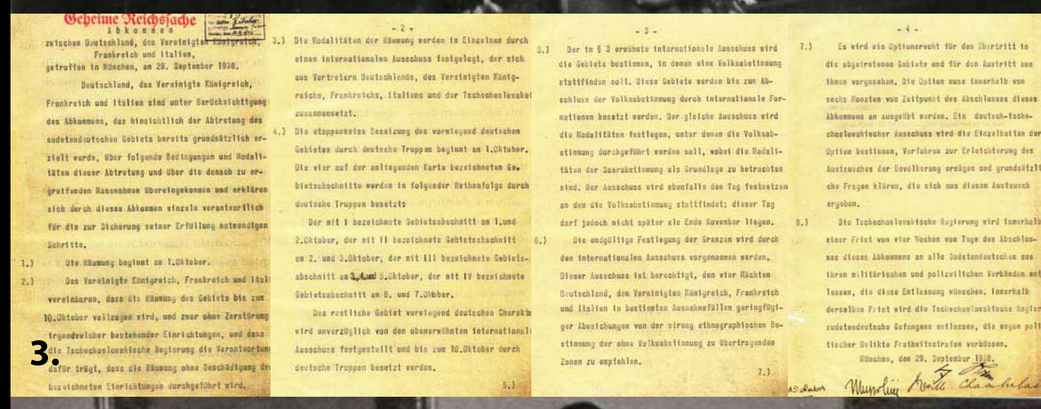
3.

4.

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVALCE

Změna státoprávního uspořádání po Mnichovu

Prvního října 1938 začalo německé vojsko se zabíráním pohraničních oblastí. Bilance ztrát byla bolestná: české země přišly o třetinu své původní rozlohy a s ní i o přírodní zdroje. Doprava byla ochromena, pevnosti předány nepříteli, německá hranice vedla čtyřicet kilometrů od Prahy. Německo vytvořilo Sudetskou župu, v níž Henleinova Sudetoněmecká strana splynula se stranou nacistickou. Německá společnost žila v euforii z Mnichova, česká v pocitu křivdy z nespravedlivého údělu.

V novém světle se ocitl česko-slovenský vztah. Situace na Slovensku a na Podkarpatské Rusi a postavení těchto zemí v rámci společného státu se staly prvořadou starostí celé české politické reprezentace. Opoziční Hlinkova slovenská ľudová strana využila oslabení československé demokracie a dne 6. října 1938 vyhlásila autonomii Slovenska. Pod tlakem přistoupila na toto politické rozhodnutí většina politických stran na Slovensku. Katolický kněz a politik Jozef Tiso byl jmenován do čela slovenské autonomní vlády. Její členové se staly součástí pražské vlády, jíž zůstaly vyhrazeny zahraniční otázky, národní obrana a určité záležitosti finanční. Dne 11. října byla jmenována autonomní vláda i na Podkarpatské Rusi.

Územní nároky vznesly také sousední státy: Polsko ihned obsadilo Těšínsko a Maďarsko svolalo mezinárodní jednání, jehož arbitry se staly Německo a Itálie. Výsledkem vídeňské arbitráže z 2. listopadu 1938 byla nově ustavená československo-maďarská hranice, která znamenala ztrátu jižních území Slovenska včetně Košic. Podkarpatská Rus rovněž ztratila nejúrodnější zemědělské oblasti, sídlo vlády muselo být přeloženo do Chustu.

Prvorepubliková ústava sice platila, ale v podstatných záležitostech nebyla dodržována. Národní shromáždění uzákonilo autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi 19. listopadu. Stát se federalizoval a oficiálně se začal nazývat Česko-Slovensko.

Slovensko dosáhlo autonomie, ale spory neustaly. Situace byla stále velmi složitá. Pražská vláda učinila poslední pokus o záchranu společného státu, v noci na 10. března 1939 byl sesazen Tiso a na Slovensku vyhlášeno stanné právo. Vojenský zásah vyvolal rozporuplnou odezvu. Do čela slovenské vlády usedl Karol Sidor, který odmítl vyhlásit samostatnost, byť byl jinak jejím stoupencem. Hitler se obrátil na Tisa s ultimátem: buď Slovensko vyhlásí samostatnost, nebo bude ponecháno napospas sousedům. Krátce po poledni 14. března 1939 se dotázal předseda bratislavského autonomního sněmu Martin Sokol poslanců: *Kdo souhlasí s tím, aby byl vyhlášen svobodný slovenský stát, ať vstane.* Všichni povstali a zapěli národní hymnu „Hej, Slováci“. Na mapě světa se objevil nový slovenský stát, který byl po celou dobu své existence satelitem Německa.

1.

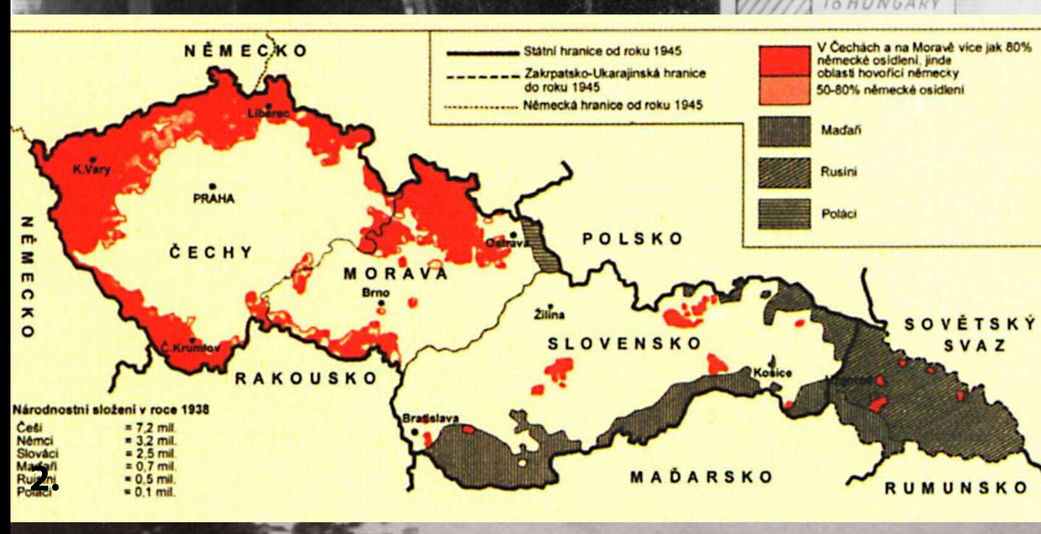

2.

3.

4.

Obr. 1 Velvyslanecká konference v Berlíně rozhodla, že v otázce určení pátého okupačního pásma se vycházelo z výsledků rakouského sčítání lidu z roku 1910, čímž byla popřena existence Československé republiky. Západoevropské velmoci ignorovaly zásadu národnostního sebeurčení, která prý zapříčinila mnichovskou krizi a jež se stala základem revize hranic. (Zdroj: NA)

Obr. 2 Mapa národnostního složení Československa v roce 1938. (Zdroj: NA)

Obr. 3 Hitler s Himmlerem a důstojníky wehrmachtu při prohlídce čs. hraničního opevnění po záboru Sudet. Mnichov byl pro Hitlera jen polovičním vítězstvím, proto 21. října 1938 vydal předběžnou směrnici o likvidaci „zbytku Československa“. (Zdroj: NA)

Obr. 4 Skupina příslušníků SOS (Stráž obrany státu) z družstva Hetin na demarkační čáře u Klučárek. Uprostřed stojící respicient finanční stráže Kalousek, který byl 13. listopadu 1938 smrtelně zraněn maďarskými iredentisty. (Zdroj: Nevyhoštěný, Josef: Financem na Podkarpatské Rusi, Praha 2002.)

Politické důsledky Mnichova 1938

V české společnosti převládala beznaděj a chaos. Československo se stalo zbytkovým státem a veřejnost překotně začala hledat viníky. Dobový tisk přisoudil vinu politickým stranám, které upřednostňovaly svůj stranický prospěch nad státními zájmy. Dále prezidentu Benešovi, jenž pátého října abdikoval a opustil republiku, hradním novinářům, liberalismu, zednářům… Byla to bolestná reakce na tíživou realitu.

Politický systém doznal zásadních změn. Všechny politické strany byly zrušeny. Nově vznikla dvě politická seskupení: vládnoucí Strana národní jednoty a opoziční Národní strana práce. Jejich nejvýznamnější představitelé, agrárník Rudolf Beran a sociální demokrat Antonín Hampl, spolu uzavřeli nepsanou dohodu. Předseda strany práce Hampl věděl, že nesmí napadat vládu, a Beran si byl vědom, že nemůže používat vládní moci proti opozici. Přes složitost doby byla dohoda dodržena až do 15. března 1939.

Dne 30. listopadu 1938 parlament zvolil novým prezidentem respektovaného právníka Emila Háchu. Po nedlouhém působení úřednické vlády generála Syrového jmenoval Hácha vládu Rudolfa Berana. Vládní resorty obsadili opět odborníci. Ministrem zahraničních věcí zůstal František Chvalkovský, ministrem národní obrany Jan Syrový či ministrem financí Josef Kalfus. Mezi novými ministry se objevil generál Alois Eliáš, který převzal ministerstvo dopravy, nebo Jan Kapras coby ministr školství. Ohlasy na nový vládní kabinet se nesly v příznivém duchu. Zcela jasně se ukazovalo, že nezdar vlády se rovná nezdaru národa. Západní demokracie pokračovaly i nadále v politice appeasementu. Usilovaly o to, aby nedošlo k dalšímu zhoršení poměru s Německem. Strach z války však v jejich jednání převážil nad dodržením závazků vůči bezbrannému Česko-Slovensku.

Dne 15. prosince 1938 parlament schválil tzv. zmocňovací zákon. Těžiště politického rozhodování se tak přesunulo z rukou zákonodárců na vládu a prezidenta. Beranova vláda dostala plnou moc vést dva roky stát bez parlamentu, prezident obdržel právo měnit svými dekrety i ústavu, ale nesměl přitom porušit slovenskou a podkarpatskou autonomii. Česko-Slovensko se stalo autoritativním státem, ale vláda v něm nebyla autoritou, neboť se musela neustále při svém rozhodování ohlížet na stanovisko Hitlera.

Nedůstojnou existenci druhé republiky navíc ztěžovali čeští fašisté. Vlajka, Akce národní obrody a jiné fašistické organizace a jejich stoupenci horlili pro vládu silné ruky, byli vášnivými antisemity a kritiky demokracie. Ovládnout většinové mínění se jim však nepodařilo, přičemž Vlajka byla úředně rozpuštěna a vedoucí představitelé uvězněni. Opačný příklad představovala KSČ. Na nátlak z Berlína ji sice úřady zakázaly, ale její vedení bylo o chystaném kroku předem informováno a stačilo zničit kompromitující dokumenty. Žádný komunista v této době nebyl vězněn nebo perzekvován.

1.

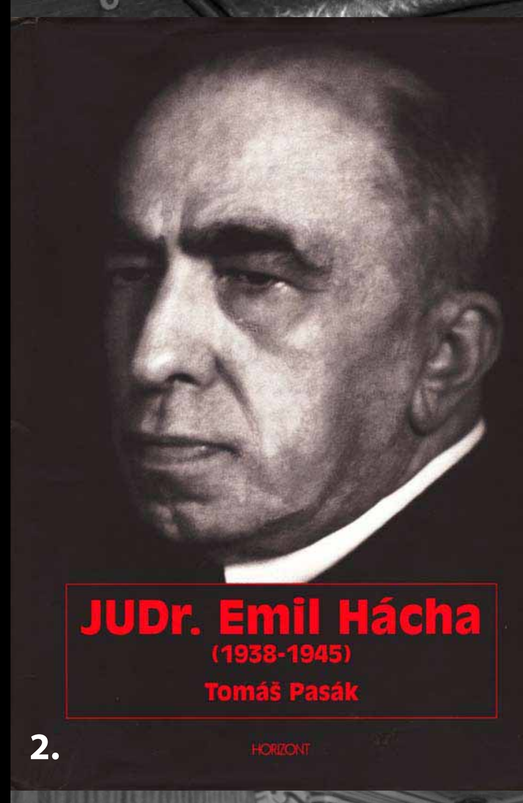

2.

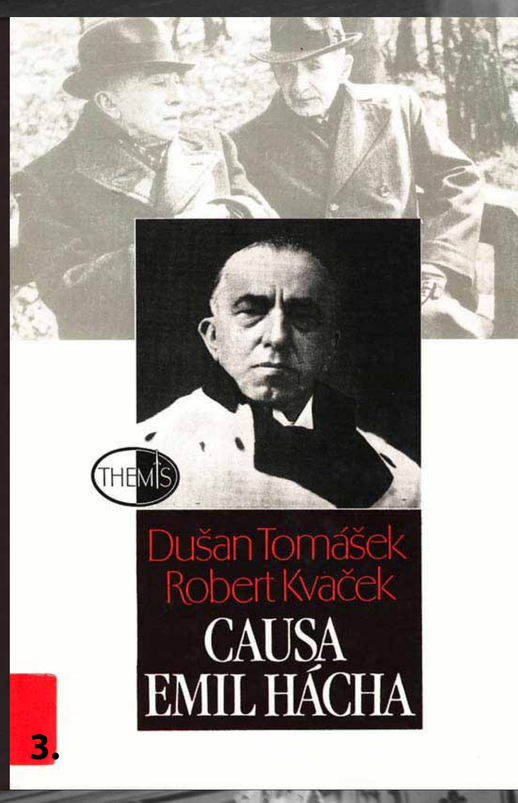

3.

4.

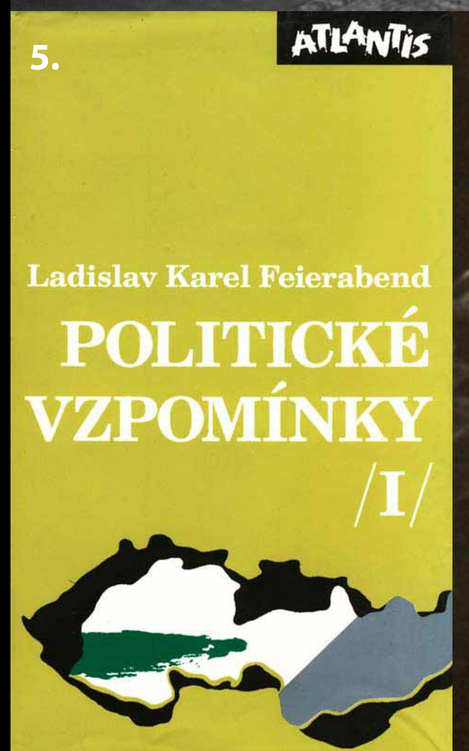

5.

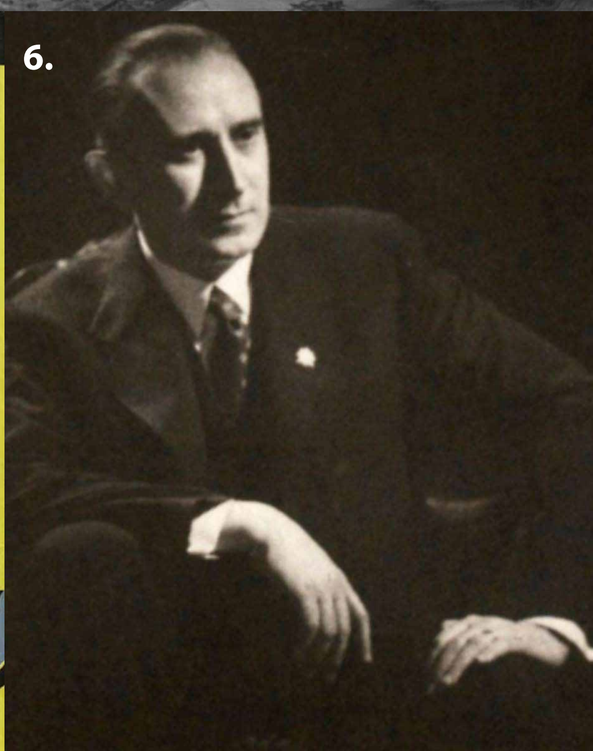

6.

Obr. 1 Rudolf Beran (1887–1954), předseda agrární strany za první republiky, nástupce Antonína Švehly. Nejmocnější muž druhé republiky. Po 15. březnu 1939 se zapojil do domácího odboje. Gestapem byl zatčen v květnu 1941. V Berlíně byl odsouzen k 10 letům vězení. Po válce byl odsouzen k 20 letům vězení, zemřel v leopoldovské věznici. (Zdroj: ČTK)

Obr. 2–3 JUDr. Emil Hácha (1872–1945), dlouholetý prezident Nejvyššího správního soudu, muž četných talentů, avšak nikoliv politického. Po smrti své manželky se chystal do penze, ale místo toho se stal třetím československým prezidentem. O prezidentský úřad neusiloval, považoval ho za osudový úděl, před kterým nemohl uhnout.

Obr. 4 Čtvrtek, 1. prosinec 1938: vláda Rudolfa Berana u prezidenta Emila Háchy. (Zdroj: NA)

Obr. 5–6 „Ať bude vláda dělat cokoli, bude to Hitlerovi málo a národu příliš mnoho, takže nebude moci uspokojit ani národ, ani Hitlera", poznamenal o vládě „národního neštěstí", v níž byl ministrem zemědělství a pak i spravedlnosti, ve svých pamětech Ladislav Feierabend (1891–1969). V roce 1940, kvůli své odbojové činnosti, utekl do Anglie, kde byl jmenován ministrem financí exilové vlády. (Zdroj: Archiv Jaroslava Rokoského)

Každodennost druhé republiky

Pomnichovská krize se citelně promítala i do všedního života obyvatelstva. Proklamovaná jednota národa měla různé podoby, od bojkotu německých obchodů a živností až po nakupování výhradně českých výrobků. Z pouličních reklam mizela nečeská pojmenování. České hospodářství mělo být hlavně v českém, nikoli v cizím vlastnictví. Česká kina měla hrát převážně české filmy. Avšak zřetelný byl odklon od humanitních a demokratických ideálů, jimiž se vyznačovala první republika.

Zastavilo se vydávání některých listů, např. *Národního osvobození* – časopisu československých legionářů. Zaváděla se cenzura. Novinářům bylo připomínáno, že po Mnichově je republika velmi oslabená, stala se neutrálním státem a v jejím zájmu je třeba, aby články v tisku nezavdaly příčinu k zákrokům proti Česko-Slovensku ze strany Německa. Publicista Ferdinand Peroutka, jenž si vždy zakládal na svém realistickém myšlení a psaní, si posteskl, že *český novinář dnes je jako bytost vpředu i vzadu jedním centem obtížená, cenzurou i pocitem odpovědnosti, ale část publika stojí okolo a přísně posuzuje, jak se mu daří dělat piruety.*

Do českého vnitrozemí mířily proudy uprchlíků. Jednalo se o více než dvě stě tisíc běženců: Čechy, Židy a německé antifašisty. Pohraničí neopouštěli jen státní zaměstnanci, ale i podnikatelé a živnostníci, kteří tam zanechali své majetky. Uprchlíci přicházeli nejen z oblastí obsazených Německem, ale i z české části Těšínska, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Bydleli u příbuzných, známých, ve školách, hostincích či sokolovnách. Lidé se jim snažili pomáhat, vznikaly různé podpůrné a charitativní organizace. Vláda například zřídila Ústav pro péči o uprchlíky. Poničený stát musel čelit vážným sociálním problémům, rostla nezaměstnanost a již tak špatná hospodářská situace se dále zhoršovala.

Radikalizace a polarizace české společnosti se výrazně promítala i do jejího vztahu k židovským spoluobčanům. Solidarita Čechů se Židy se vytrácela den po dni. Zástupci lékařských, právnických či technických profesí požadovali po vládě, aby Židé nesměli vykonávat své povolání – příčinou byly především obavy z konkurence. V lednu 1939 vyloučila vláda všechny Židy ze státní služby a došlo k prvním pokusům o vymezení pojmu „Žid". Někteří Židé se rozhodli odjet ze země, většina ale zůstat doma. Přijetí norimberských zákonů se druhá republika ubránila, přesto tísnivá situace odhalila český antisemitismus.

Nevraživý pohled společnosti ulpěl také na Romech. Šéfredaktor Venkova Rudolf Halík v reakci na stížnosti, že cikánské tlupy na venkově kradou, žebrají a někdy i vraždí, navrhoval: *Bylo by dobře budovat koncentrační tábory pro cikány, tuláky a řemeslné žebráky, mladé a zdravé. Humanita zde nesmí platit, protože by byla příliš jednostranná.* Podle vládních nařízení z 2. března a následně 28. dubna 1939 se měly zřídit kárné pracovní tábory pro všechny osoby starší 18 let, které se vyhýbaly práci a nemohly prokázat, že si řádným způsobem zajišťují obživu.

1.

2.

3.

4.

Obr. 1 Podpisy pod mnichovskou dohodou změnily životy tisíců lidí, z občanů postoupeného pohraničí udělaly uprchlíky a vyhnance, kteří se snažili odvézt alespoň něco ze svého majetku, jenž museli zanechat v dřívějších domovech. (Zdroj: NA)

Obr. 2 Karikatura Adolfa Hoffmeistera nese název Novoročenka Jaroslava Ježka na rok 1939. V den premiéry hry Hlava proti Mihuli (9. 11. 1938) byla Osvobozenému divadlu úředně odebrána koncese, a tak nezbývala uvedené trojici strážníků, jak si říkali, jiná možnost než emigrovat do USA. (Zdroj: Srp, Karel (ed.): Adolf Hoffmeister, Praha 2004.)

*Obr. 3 Nemocný Karel Čapek, oslabený ještě nevybíravými ataky, zemřel 25. prosince 1938. „Když nikdo nechtěl Karla Čapka pohřbít, ujala se ho katolická církev a pohřbila ho sama na svém hřbitově", vzpomínal později Ferdinand Peroutka na Rádiu Svobodná Evropa. „Na Národním divadle, které z Čapka dlouho žilo, nebyl vyvěšen ani prapor…"
(Zdroj: Opelík, Jiří (ed.): Karel Čapek ve fotografii, Praha 1991.)*

Obr. 4 Na sportovním poli se jméno Česko-Slovenska objevilo v únoru 1939 v mezinárodních souvislostech prakticky naposled, a to především v zápasech mistrovství světa v ledním hokeji ve Švýcarsku, kde se jeho hokejové družstvo dostalo až do finálové skupiny a skončilo čtvrté. (Zdroj: ČTK)

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVÁLCE

Počátky odboje

Jakkoliv to zní podivně, Češi si válku přáli. Spatřovali v ní jedinou cestu, jak změnit mnichovskou dohodou z konce září 1938 vzniklé a jejich svébytnost, ba samotnou existenci ohrožující poměry, a obnovit tak samostatný stát. Ideologie nacionálního socialismu, její fanatičtí stoupenci a vykonavatelé hlásající výlučnou nadřazenost tzv. „germánské rasy" dodali kvapem se blížící válce vyhlazující charakter. Jedním z hlavních cílů nacistů na cestě ke světovládě byla duchovní a postupná fyzická likvidace jiných, rasově nevyhovujících etnik, zvláště Židů. Obdobný osud ovšem připravovali i dalším národům včetně českého.

Tomuto údělu se snažil vzepřít a zabránit český odboj. Vznikl ještě v době míru, byť „podivného", a byl nejdéle trvajícím v Evropě. Jeho jádro tvořili lidé, kteří byli přesvědčenými demokraty a antifašisty. Pevně srostli s Československem a věřili v ideály svobody a demokracie, které pro ně často ztělesňoval prezident T. G. Masaryk, k jehož odkazu se přihlásili. Veškeré úsilí směřovali k zmírňování opatření okupační správy, k posilování naděje, že nacistické Německo bude poraženo a Československo se navrátí na mapu Evropy, k čemuž svojí činností značně přispěli. Tímto jednáním a skutky dodávali svým postojům věrohodnosti a opravdovosti. Velká část z nich se konce války nedočkala. Jejich absenci také osvobozené Československo ve svém dalším vývoji brzy pocítilo.

Zárodky odboje se začaly formovat již krátce po abdikaci Edvarda Beneše v říjnu 1938, kdy se v Sezimově Ústí konala schůzka, na které exprezident se svými nejbližšími spolupracovníky projednával první organizační přípravy pro očekávaný brzký střet s nacismem. Zúčastnili se jí diplomat Max Lobkowicz, novinář Zdeněk Bořek-Dohalský, dále pak Václav Girsa, Jan Jína, Zdeněk Chytil, plk. Josef Eret a JUDr. Ivan Klouda. K této skupině se postupně přidali další spolupracovníci, jako např. Jaromír Smutný, Ladislav Rašín či Prokop Drtina. Pozdější kontakt mezi nimi a dr. E. Benešem v Londýně obstarával až do roku 1939 Jaroslav Drábek. Tato supina Benešovi věrných stoupenců se v létě 1939 začlenila do Politického ústředí (PÚ), jedné ze střechových organizací tzv. demokratického odboje.

Do odbojové činnosti se postupně zapojili příslušníci všech sociálních vrstev bez ohledu na politickou příslušnost a stranictví. Rozhodující pro vznik budoucích odbojových organizací byla ideová spřízněnost, stavovská příslušnost, známosti ze společenského či spolkového života, přátelské vazby. Působení jednotlivců se leckdy neomezovalo jen na jedinou odbojovou skupinu, nýbrž se prolínalo hned v několika uskupeních domácí rezistence najednou. Ta mívala i různé formy a podoby: od poslechu zakázaného zahraničního rozhlasu přes sabotáže, bojkoty a manifestace po výrobu a distribuci ilegálních tiskovin, zpravodajské aktivity a přípravy povstání proti okupantům.

Obr. 1 Dr. Edvard Beneš na letišti v Ruzyni před odletem z vlasti 22. 10. 1938.
(Zdroj: Beneš, Edvard: Paměti, Praha 1947.)

Obr. 2–3 V září 1939 podepsalo na osm desítek šlechticů prohlášení, v němž se přihlásili, navzdory přáním okupantů, k českému národu (obr. vlevo). Tento krok ocenil také Výbor Národního souručenství (obr. vpravo).
(Zdroj: AKPR)

Obr. 4–6 Zleva: František (1887–1951), Zdeněk (1900–1945) a Antonín Bořek-Dohalští (1889–1942).
Rod Bořků-Dohalských zasáhla nacistická okupace a následně i komunistická totalita obzvláště krutě. Diplomat a básník František byl tři roky internován v koncentračním táboře v Dachau. Oba jeho bratři válku nepřežili: svatovítský kanovník a arcibiskupský kancléř Antonín zahynul v září 1942 v Osvětimi, žurnalistu Zdeňka nacisté popravili v únoru 1945 v terezínské Malé pevnosti. Františkův jediný syn Jiří pak strávil deset let v komunistických věznicích.
(Zdroj: Rodinný archiv Bořků-Dohalských)

Obr. 7 Jan Jína (1890–1962), jeden z nejbližších spolupracovníků Edvarda Beneše na ministerstvu zahraničních věcí a později v prezidentské kanceláři. V domácím protinacistickém odboji působil v Politickém ústředí a udržoval spojení s londýnskou exilovou reprezentací. Byl perzekvován jak nacistickou, tak posléze komunistickou totalitou.
(Zdroj: NA)

1.

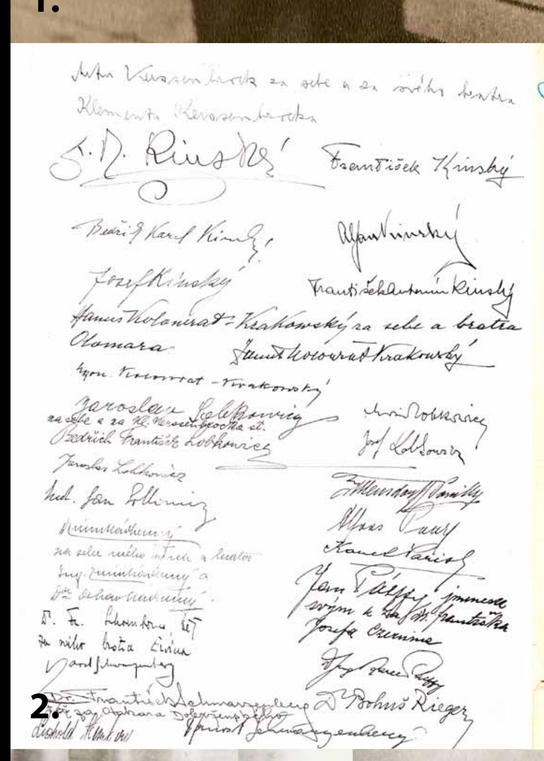
2.

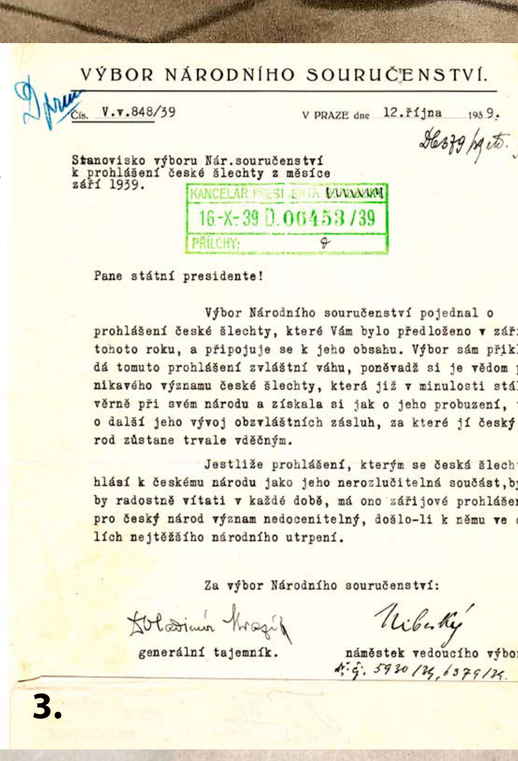
VÝBOR NÁRODNÍHO SOURUČENSTVÍ.

Čís. V.v.848/39 V PRAZE dne 12.října 1939.

Stanovisko výboru Nár.souručenství
k prohlášení české šlechty z měsíce
září 1939.

KANCELÁŘ PŘEDSEDNICTVA
16-X-39 D.06453/39
PŘÍLOHY: 0

Pane státní presidente!

Výbor Národního souručenství pojednal o prohlášení české šlechty, které Vám bylo předloženo v září tohoto roku, a připojuje se k jeho obsahu. Výbor sám přikládá tomuto prohlášení zvláštní váhu, poněvadž si je vědom nikavého významu české šlechty, která již v minulosti stá věrně při svém národu a získala si jak o jeho probuzení, o další jeho vývoj obzvláštních zásluh, za které jí český rod zůstane trvale vděčným.

Jestliže prohlášení, kterým se česká šlech hlásí k českému národu jako jeho nerozlučitelná součást, by by radostně vítati v každé době, má ono zářijové prohlášen pro český národ význam nedocenitelný, došlo-li k němu ve lích nejtěžšího národního utrpení.

Za výbor Národního souručenství:

generální tajemník. náměstek vedoucího výbo

3.

4.

5.

6.

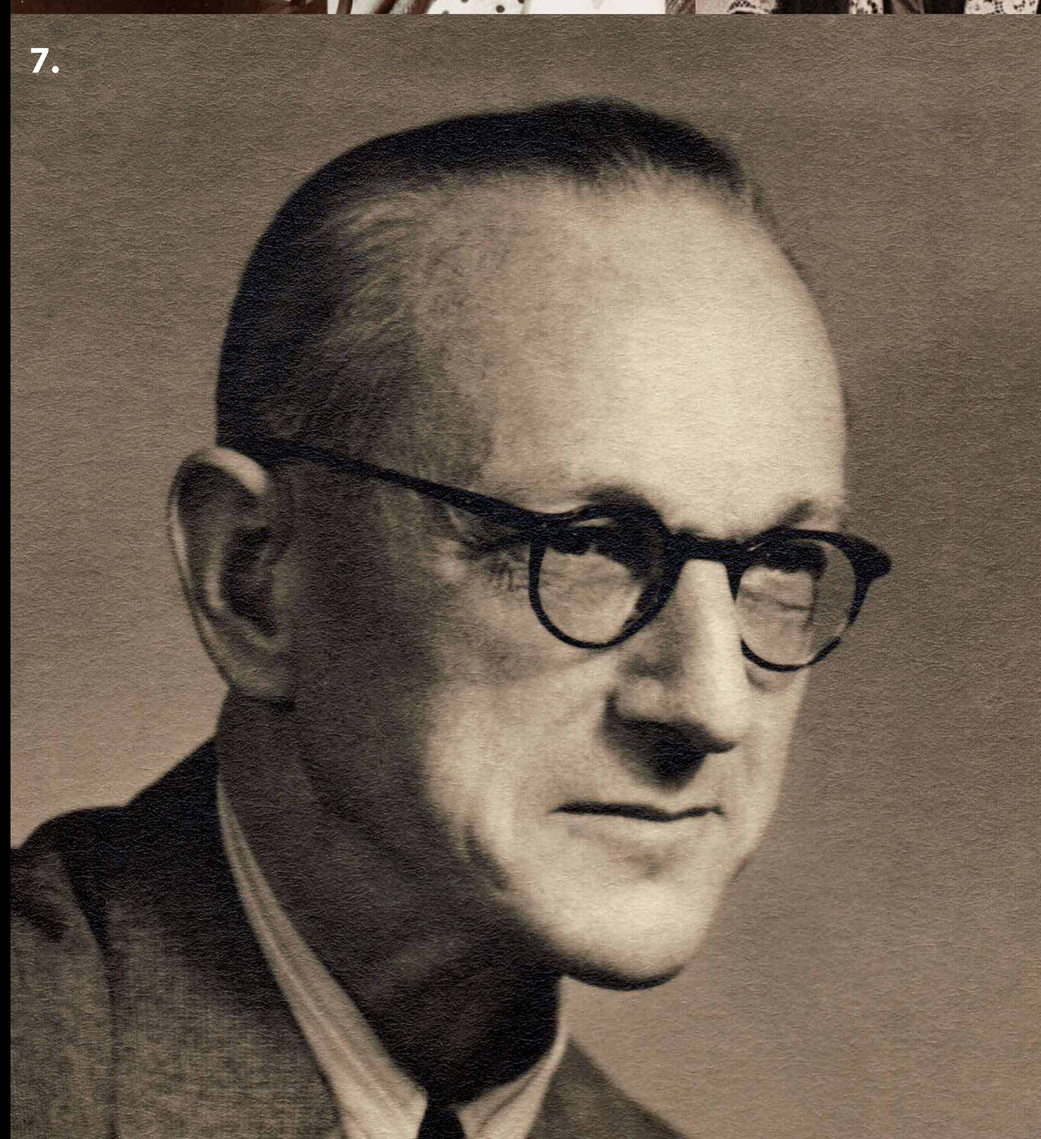
7.

Tři osudové březnové dny: 14.–16. březen 1939

Tragické mnichovské události vyústily v březnu roku 1939 v českou národní tragédii. Generalita i vláda si byly vědomy iluze možnosti obrany okleštěného Československa a západní mocnosti, navzdory proklamacím v září roku 1938, nikdy neposkytly mezinárodní garance nových hranic. U Hitlera potom jakákoliv zmínka o zárukách vyvolala zuřivý odpor.

První krok nacistů směřoval k rozdělení státu. Dne 7. března 1939 jednal nacistický předák Arthur Seyss-Inquart v Bratislavě s Jozefem Tisem a Karolem Sidorem a snažil se je přimět k vyhlášení samostatného Slovenska. Česká vláda však nehodlala nečinně přihlížet rozbití státu. V noci z 9. na 10. března začal na Slovensku vojenský zásah generála Bedřicha Homoly, který vyvrcholil vyhlášením stanného práva, sesazením Tisovy vlády prezidentem Háchou a zavedením vojenské diktatury. Situace okamžitě využila nacistická propaganda. Do čela slovenské vlády byl 11. března povolán velitel Hlinkových gard Karol Sidor, který dosáhl odvolání mimořádných opatření. Již den poté němečtí emisaři jednali s Karolem Sidorem o odtržení Slovenska od českých zemí. Sidor na plán odmítl přistoupit. Nacisté se proto opětovně obrátili na Jozefa Tisa, který 13. března společně s Ferdinandem Ďurčanským jednal v Berlíně s Adolfem Hitlerem. Říšský kancléř se vyjádřil zcela jasně. Buď bude vytvořen samostatný slovenský stát, nebo dovolí maďarským jednotkám vpadnout na Slovensko. Tiso nakonec vyslovil s Hitlerovým požadavkem souhlas. Dne 14. března 1939 slovenský sněm odhlasoval vytvoření Slovenského štátu v čele s Tisem. Maďarsko předalo československé vládě ultimátum požadující vyklizení Podkarpatské Rusi.

Prezident Emil Hácha s ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským odjeli 14. března do Berlína „vysondovat Hitlerovy úmysly". Následovalo neuvěřitelně napjaté jednání s Adolfem Hitlerem, jež takřka hraničilo s fyzickým útokem (německý lékař musel ošetřit zkolabovaného Háchu) a které vyvrcholilo o jedné hodině po půlnoci, kdy Hitler sdělil svou „nezvratnou vůli" okupovat za několik hodin zbytek českých zemí a připojit je ke Třetí říši. V případě nesouhlasu s okupací vyhrožoval leteckým bombardováním Prahy, která tak měla lehnout popelem. Emil Hácha nakonec brutálnímu nátlaku podlehl. Rovněž pražská vláda tento diktát přijala. Během 15. března 1939 obsadila německá vojska české země. Armáda, svázaná rozhodnutím politiků, se nemohla postavit na ozbrojený odpor. Podkarpatská Rus byla druhý den po zahájení německé okupace násilím připojena k Maďarsku jako autonomní území Karpatsko.

Adolf Hitler vydal 16. března 1939 výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Protektorát neměl žádnou státní povahu. Naopak stal se integrální součástí Třetí říše. Rovněž neměl právo na samostatnou armádu. Tzv. vládnímu vojsku byl přisouzen symbolický ráz a plnilo jen pomocné služby. Byl rozpuštěn parlament a ještě více zjednodušen politický život. Představiteli protektorátní správy se stali státní prezident (Emil Hácha) a protektorátní vláda v čele s předsedou. Dva dny po tomto výnosu jmenoval Hitler říšským protektorem v Čechách a na Moravě Konstantina von Neuratha a jeho zástupcem ve funkci státního tajemníka Karla Hermanna Franka. Ve skutečnosti říšskoněmecké a okupační úřady představovaly opravdové nositele státní moci v Protektorátu Čechy a Morava. Říšský protektor byl nejvyšší institucí říšské moci v Protektorátu.

1.

2.

3.

4.

5.

Obr. 1 Adolf Hitler přijímá prezidenta Emila Háchu po jeho příjezdu do Berlína v noci 14. března 1939. (Zdroj: VÚA)

Obr. 2 Emil Hácha při svém příjezdu zpět do Prahy. Z obrázku je patrné, že česká metropole byla tou dobou již v německých rukou. Vlak, ve kterém Hácha spolu s ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským cestovali z Berlína, byl totiž záměrně zpožděn tak, aby oba politici dorazili do Prahy později než Hitler. (Zdroj: ČTK)

Obr. 3–4 Výmluvné obrázky pražských ulic z 15. března 1939. Zatímco Češi hrozí pěstmi, většina pražských Němců vítá německou armádu zdviženou pravicí. (Zdroj: VÚA)

Obr. 5 Pohled na obsazené letiště v Hradci Králové dne 15. března 1939, na snímku hlídané letouny typu Avia B-534 ještě v československých barvách. (Zdroj: Archiv Ladislava Kudrny)

Reakce velmocí na 15. březen 1939

Oficiální protesty Velké Británie, Francie, USA a Sovětského svazu

Po 14. a 15. březnu 1939 byla z mezinárodního hlediska další existence Československa zásadně zpochybněna. Když Německo 16. března 1939 zřídilo oficiálně Protektorát Čechy a Morava a v létě 1939 vyhlásil samostatný slovenský stát ústavu Slovenské republiky, stanuly mocnosti před otázkou, jak zareagovat na nově vzniklou situaci. Jejich postoj si ostatně vynutila německá diplomacie, když vládám mocností adresovala obsáhlou diplomatickou nótu, která měla napomoci Německu dosáhnout uznání pro bezprecedentní právní krok. Vytvoření protektorátu se v ní ospravedlňovalo na základě vynucené tzv. Berlínské dohody mezi Emilem Háchou a Adolfem Hitlerem. Francie, Velká Británie, Sovětský svaz a USA však nový stav právně nepřijaly a naopak protestovaly proti postupu Německa. Nejprve zformulovala svůj protest vláda USA, která vydala prohlášení, v němž odsoudila *činy, jež vedly k dočasnému vyhlazení výsad svobodného a nezávislého národa*… Ve stejný den vyjádřil stanovisko svého kabinetu i Neville Chamberlain a druhý den vyslanci Velké Británie a Francie předali protesty svých vlád v Berlíně. Obě evropské mocnosti spatřovaly v německém postupu především porušení mnichovské dohody. Odmítavé stanovisko deklaroval i Sovětský svaz, a to v nótě předané německému velvyslanectví v Moskvě 18. března 1939.

„Uznání“ Slovenska

Ovšem problém i pro tyto státy představovala existence samostatného slovenského státu. Z mezinárodně politického hlediska totiž Slovensko postupně uznala řada zemí: Německo, Itálie, Japonsko, Španělsko a Vatikán. Důležité však bylo, že je v květnu 1939 de facto uznaly formou zřízení svých konzulátů v Bratislavě také Velká Británie a Francie (Velká Británie dokonce přijala v Londýně slovenského konzula a plánovala uzavření čs. vyslanectví v Londýně). Jejich postup jako by předjímal hrozbu, že faktický rozpad Československa bude definitivně akceptován i z hlediska mezinárodního práva. V řadě předchozích případů mezinárodních vztahů totiž uznání de facto zpravidla předcházelo uznání de iure. Proto hrozilo, že odmítnutí březnové agrese ze strany velmocí se může s postupujícím mezinárodním vývojem změnit. Stanovisko západních mocností navíc podstatně ovlivňovalo i chování celé řady menších států, které očekávaly jejich reakci, aby mohly formulovat svá vlastní stanoviska.

Změna postoje SSSR po uzavření paktu s Německem

Další velmi významné ohrožení teorie kontinuity československého státu, tak jak ji formuloval rodící se zahraniční odboj, znamenalo uznání Slovenska ze strany Sovětského svazu po uzavření německo-sovětského paktu o neútočení dne 23. srpna 1939. V polovině prosince 1939 bylo navíc čs. vyslanectví v Moskvě informováno, že k 1. lednu 1940 musí zastavit svou činnost.

Obr. 1 Vlevo: Americký prezident Franklin D. Roosevelt (sedící) a Edvard Beneš se vítají před zahájením společného jednání. (Zdroj: ČTK)

Obr. 2 Prohlášení vyslance ČSR v USA Vladimíra Hurbana ze 17. března 1939, neuznávající kapitulaci prezidenta ČSR Emila Háchy a okupaci Česko-Slovenska a odmítající předání úřadu německé diplomatické misi.
(Zdroj: Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940, Praha 2002.)

Obr. 3 Kombinovaná stránka ústředního nacistického listu „Völkischer Beobachter“ z 16. března, na níž jsou představeni vojenští velitelé celé operace a uveden text, který byl 14. března v noci po jednání s Hitlerem donucen podepsat prezident Emil Hácha. (Zdroj: NK ČR)

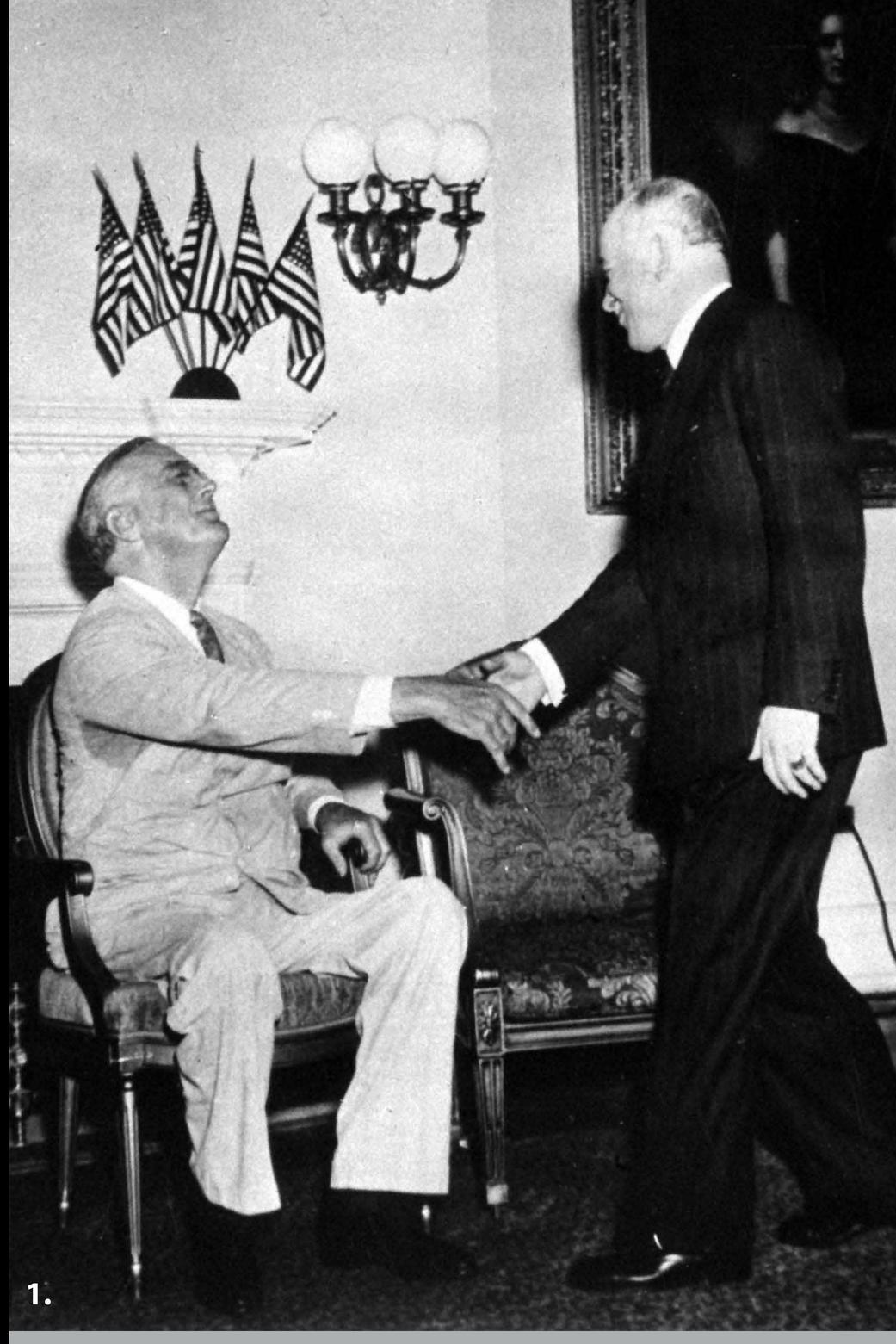

1.

Včera, ve čtvrtek odpoledne, obdržel jsem radiogram z Prahy nešifrovaný, nesoucí podpis bývalého ministra věcí zahraničních dr. Chvalkovského, od něhož jsem obdržel příkaz odevzdati legaci a konzuláty Československa diplomatické misi III. říše. Dnes ráno informoval jsem ministra věcí zahraničních v Praze kabelogramem, že neuznávám kapitulaci prezidenta Háchy před kancléřem Hitlerem, ježto ji pokládám za neústavní, a že v důsledku toho odmítám předati diplomatické misi jakýkoli majetek Československé republiky. Podle ústavy republiky každá územní změna státu musí býti schválena Národním shromážděním československým hlasováním třípětinové většiny členů. Prezident nebo vláda nemají ústavního práva vzdáti se nějaké části československého území. Z tohoto důvodu dohoda podepsaná dne 15. března 1939 není platná. Přísahal jsem, že budu poslouchati zákonů Československé republiky. Nikdo nemá moci donutiti mě k tomu, abych jednal proti zákonům.

2.

3.

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVÁLCE

Domácí odbojové organizace v roce 1939

S březnovou okupací roku 1939 začala na území protektorátu rozvíjet svou působnost řada ilegálních skupin, z nichž většina se soustřeďovala do čtyř nejvýznamnějších odbojových organizací. Vojenskou povahu měla Obrana národa (ON), kterou založili zejména vyšší důstojníci bývalé československé armády – generálové Josef Bílý, Bedřich Homola, Hugo Vojta či Alois Eliáš. Za pomoci legionářů, sokolů, učitelů se organizace podílela na zpravodajské činnosti a organizování ilegálních přechodů za hranice. Přes generála Eliáše byla rovněž napojena na protektorátní vládu, v jejímž čele stál od 27. dubna 1939 sám jmenovaný.
V Politickém ústředí (PÚ) se pohybovali vesměs zástupci pěti prvorepublikových koaličních politických stran. Reprezentační pětku, tzv. „direktorium", tvořili národní demokrat dr. Ladislav Rašín, sociální demokrat ing. Jaromír Nečas, lidovec Msgre. František Hála (později prof. Adolf Procházka), národní socialista Ferdinand Richter a agrárník Ladislav Karel Feierabend. Vedoucím celé sítě byl Přemysl Šámal, někdejší prezidentův kancléř, a tajemníkem Vladimír Klecanda. Politické ústředí mělo také důležité postavení vyplývající z těsného kontaktu s exprezidentem dr. E. Benešem. Pomnichovská skupina Benešových spolupracovníků se po 15. březnu za vedení dr. P. Drtiny a dr. J. Jíny do PÚ plně zapojila.
Petiční výbor Věrni zůstaneme (PVVZ) sdružoval členy bývalých dělnických stran a odborů, zejména poštovní a železniční zaměstnance, pedagogy, ale i vojáky, tělovýchovné složky, různé evangelické organizace, svobodné zednáře atd. Jeho činnost byla založena na důsledném odmítání starého politického stranictví, v němž byla spatřována jedna z příčin katastrofy československého státu. Vedoucí osobností PVVZ se stal filozof a publicista Josef Fischer. PVVZ vydával ilegální tisky, zajišťoval přechody do zahraničí, obstarával zpravodajské informace pro zahraniční odboj. Domácí rezistenci dal i program: „Za svobodu, do nového Československa."
Zřejmě nejlépe zakonspirovanou strukturu ilegální sítě měla k 15. březnu 1939 KSČ, která začala přecházet do ilegality brzy po Mnichovu (v říjnu 1938 byla zastavena její činnost a koncem prosince téhož roku rozpuštěna). V čele stál I. ilegální ústřední výbor (Emanuel Klíma, Eduard Urx, Jan Zika, Viktor Synek). Na něj byly napojeny ilegální krajské a okresní výbory a velké množství základních organizací či buněk. Od srpna 1939 disponovala KSČ celostátním podzemním časopisem Rudé právo. Měla i kurýrní spojení do Sudet, na Slovensko, do Rakouska, do západní Evropy a kurýrní i rádiové spojení do Moskvy, kde sídlilo tamní vedení a exekutiva Komunistické internacionály, v níž byla činná i řada československých funkcionářů. Odbojové organizace demokratického směru se časem zformovaly v tzv. Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD). V září 1941 vlivem válečných událostí (útok Německa na SSSR v červnu 1941) došlo i k dohodě mezi nimi a KSČ o vytvoření společného orgánu: Ústředního národně revolučního výboru československého. Ovšem po příchodu R. Heydricha do Prahy na podzim 1941 byly jak ÚVOD, tak i tento vrcholný orgán domácího odboje rozbity.

1.

2.

3.

4.

5.

Obr. 1 Armádní generál Josef Bílý (1872–1941), za první republiky zemský vojenský velitel v Čechách, se hned od začátku nacistické okupace postavil do čela ilegální vojenské odbojové organizace Obrana národa. Na podzim 1940 ho zatklo gestapo. O rok později byl společně s divizním generálem Hugem Vojtou odsouzen stanným soudem v Praze k trestu smrti a vzápětí popraven. (Zdroj: ČTK)

Obr. 2 Portrétní fotografie Aloise Eliáše (1890–1942), jediného předsedy vlády z okupovaných zemí, kterého nacisté popravili. (Zdroj: VÚA)

Obr. 3 Přemysl Šámal (1867–1941) patřil mezi přední představitele prvního i druhého domácího odboje. Pro svoji protinacistickou činnost byl zatčen gestapem. Nakonec zemřel v berlínské věznici Alt-Moabit. (Zdroj: ČTK)

Obr. 4 Josef Fischer (1891–1945), spoluzakladatel Petičního výboru věrni zůstaneme a jeden z tvůrců jeho ideového programu Za svobodu, do nové ČSR. V říjnu 1941 byl zatčen, soudem v Berlíně odsouzen k trestu smrti a v únoru 1945 v Brandenburgu popraven. (Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)

Obr. 5 Jan Zika (1902–1942), člen I. a II. ilegálního ústředního vedení KSČ. (Zdroj: archiv Jaroslava Čvančary)

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVÁLCE

Zahraniční odboj v roce 1939

V boji za obnovu samostatného Československa sehrál neobyčejně významnou roli československý zahraniční odboj. Již 16. března 1939 vystoupil bývalý československý prezident Edvard Beneš proti německé okupaci. Jak západní mocnosti, tak Sovětský svaz protestovaly proti vytvoření Protektorátu Čechy a Morava, ale to bylo vše. V okupovaných českých zemích se však nemálo osob rozhodlo ke konkrétní akci. V průběhu jara a léta 1939 směřovaly desítky vojáků, ale i civilistů do sousedního Polska, kde jak doufali, bude vytvořena československá zahraniční armáda, která po boku spojenců porazí nacistické Německo. Československá zahraniční akce však vznikala ve velmi obtížných podmínkách.

V čele Británie a Francie nadále stáli titíž muži, kteří podepsali mnichovskou dohodu. Ani jeden z těchto států neměl ve svém interesu obnovení samostatného Československa, navíc v jeho předmnichovských hranicích. Sovětský svaz uzavřel 23. srpna 1939 s nacistickým Německem pakt o neútočení. Navzdory těmto nepříznivým podmínkám pokračovalo formování československého zahraničního odboje.

Postupně vznikla tři hlavní exilová centra: v Polsku (vyslanec Juraj Slávik, konzul Znojemský), ve Francii (vyslanec Štefan Osuský) a ve Spojených státech (vyslanec Vladimír Hurban, diplomaté Ján Papánek a Hanč). Po návratu Edvarda Beneše z USA v červnu 1939 do Velké Británie se hlavním centrem stala Paříž s Londýnem (bývalý vyslanec Jan Masaryk). Zatímco v okupovaných českých zemích byl Beneš záhy považován za hlavního představitele zahraniční akce, v exilu se musel tvrdě prosazovat vůči Štefanu Osuskému a Milanu Hodžovi, bývalému premiérovi předválečného Československa. Většina československých politiků a vysokých důstojníků v exilu však pevně podporovala Edvarda Beneše.

Vedení odboje považovalo za nezbytné, aby se mohlo opírat o akceschopné vojenské síly. Potřebovalo ukázat Francii s Anglií, že disponuje nezanedbatelným počtem vojenských odborníků. Na dlouhou dobu se jimi měli stát letci. Koncem srpna 1939 se jich v Polsku nacházelo téměř 700. Ti se po vypuknutí války zapojili jako první Čechoslováci do válečných operací. Do ústupových bojů zasáhl rovněž Legión Čechů a Slováků, pod vedením generála Lva Prchaly, který čítal 960 příslušníků. Ovšem hlavní základnou zahraničního odboje se měla stát Francie, která se – pouze ústně – zavázala, že přijme naše vojáky do cizinecké legie a v případě vypuknutí války je zařadí do své armády. Když 1. září 1939 nacistické Německo přepadlo Polsko, Británie s Francií v zápětí 3. září vyhlásily válku Německu. Dne 2. října 1939 podepsal francouzský ministerský předseda Édouard Daladier a československý vyslanec v Paříži Štefan Osuský dohodu o vytvoření československé armády ve Francii. Záhy, 17. října, vznikl Československý národní výbor, na dlouhou dobu ústřední orgán odboje (teprve 21. července 1940 Anglie uznala prozatímní československou vládu), který Francie o měsíc později uznala, avšak nikoliv jako exilovou vládu, ale pouze jako orgán, který je kompetentní *reprezentovat československých lid v zahraničí*. Britské, značně neochotné uznání následovalo 20. prosince 1939.

1.

2.

3.

4.

Obr. 1 Na Českém dni v New Yorku 2. července 1939. Benešův projev je vysílán do Evropy.
(Zdroj: Hauner, Milan a kol. (edd.): Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, Praha 2000.)

Obr. 2 Edvard Beneš na lodi při cestě z USA zpět do Velké Británie, červenec 1939.
(Zdroj: Archiv Ladislava Kudrny)

Obr. 3 Zástup československých dobrovolníků před československým konzulátem v Krakově. První zleva (druhá řada) Richard Tesařík, pozdější hrdina Sovětského svazu. (Zdroj: Archiv Ladislava Kudrny)

Obr. 4 Štefan Osuský (1889–1973), slovenský právník, diplomat a politik, člen prvního i druhého zahraničního odboje.
(Zdroj: ČTK)

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

Protektorátní každodennost

Každodenní perzekuci v protektorátu pociťovali především obyvatelé české národnosti. Od podzimu 1939 platil v zemi přídělový systém, který byl limitován věkem, povoláním, a dokonce i národností. Německé obyvatelstvo dostávalo vyšší příděly a zároveň kurz marky vůči koruně byl velmi příznivý, což jej zvýhodňovalo při nakupování zboží. Se zaváděním přídělového systému se začal rozmáhat černý obchod. Příděly i kvalita potravin se v průběhu války stále snižovaly. Na trhu se objevily jejich náhražky, jako umělý med, tuk nebo káva.

Před Vánoci přibyly poukázky na textil, obuv, mýdlo, prací prostředky a tabák. Nedostatek oděvů a metrového textilu potlačil veškerou módu, oblečení se dědilo a přešívalo. Problémy nastaly také v obuvnickém průmyslu, přednostně se vyráběly boty pro vojsko a zásobování v zázemí vázlo. Pokud se podařilo sehnat boty, tak pouze s dřevěnou podrážkou. Teplé oblečení, kvalitní obuv, ale také například lyže museli obyvatelé protektorátu odevzdávat v rámci sbírek ve prospěch německých vojáků na frontě. Pro válečné účely se rekvírovali koně, postroje, osobní automobily, vozy, nářadí, a dokonce proběhly i odvody psů.

Další nepříjemnou okolností každodenního života v zimních měsících byly skrovné příděly uhlí, které se rok od roku zmenšovaly. Majitelů aut a oblíbených motocyklů se dotklo omezení pohonných hmot pro osobní účely. Brzy po okupaci si zvykali na změnu směru jízdy vozidel po ulicích – doslova přes noc se začalo jezdit vpravo. Zároveň se s touto změnou musely přemístit všechny dopravní značky.

Povinné zatemňování patřilo k protektorátní realitě. Okna byla zakrytá roletami z tvrdého černého papíru, který nepropouštěl světlo. Se stoupajícím počtem náletů probíhaly častěji a důkladněji kontroly zatemnění a stupňovaly se i represivní postihy.

Po hospodářském omezení následovalo regulování pracovního trhu. Postihlo především dělníky, kteří nemohli bez svolení zaměstnavatele změnit zaměstnání. Nebezpečné pro civilisty bylo vycházet z domova bez dokladů a pracovní knížky, protože policejní hlídky na ulicích, nádražích, restauracích nebo v dopravních prostředcích prováděly kontroly osobních dokladů. Po atentátu na Heydricha se ještě více zostřil dohled nad pohybem osob po území protektorátu. Především ve městech probíhaly plošné domovní razie a v případě porušení ohlašovací povinnosti hrozily přistiženým vysoké tresty. Zároveň při domovních prohlídkách docházelo ke kontrole naladění rozhlasového přijímače, jehož vysílání z Londýna a Moskvy se stalo pro většinu obyvatel jediným zdrojem informací, které nepodléhalo nacistické propagandě.

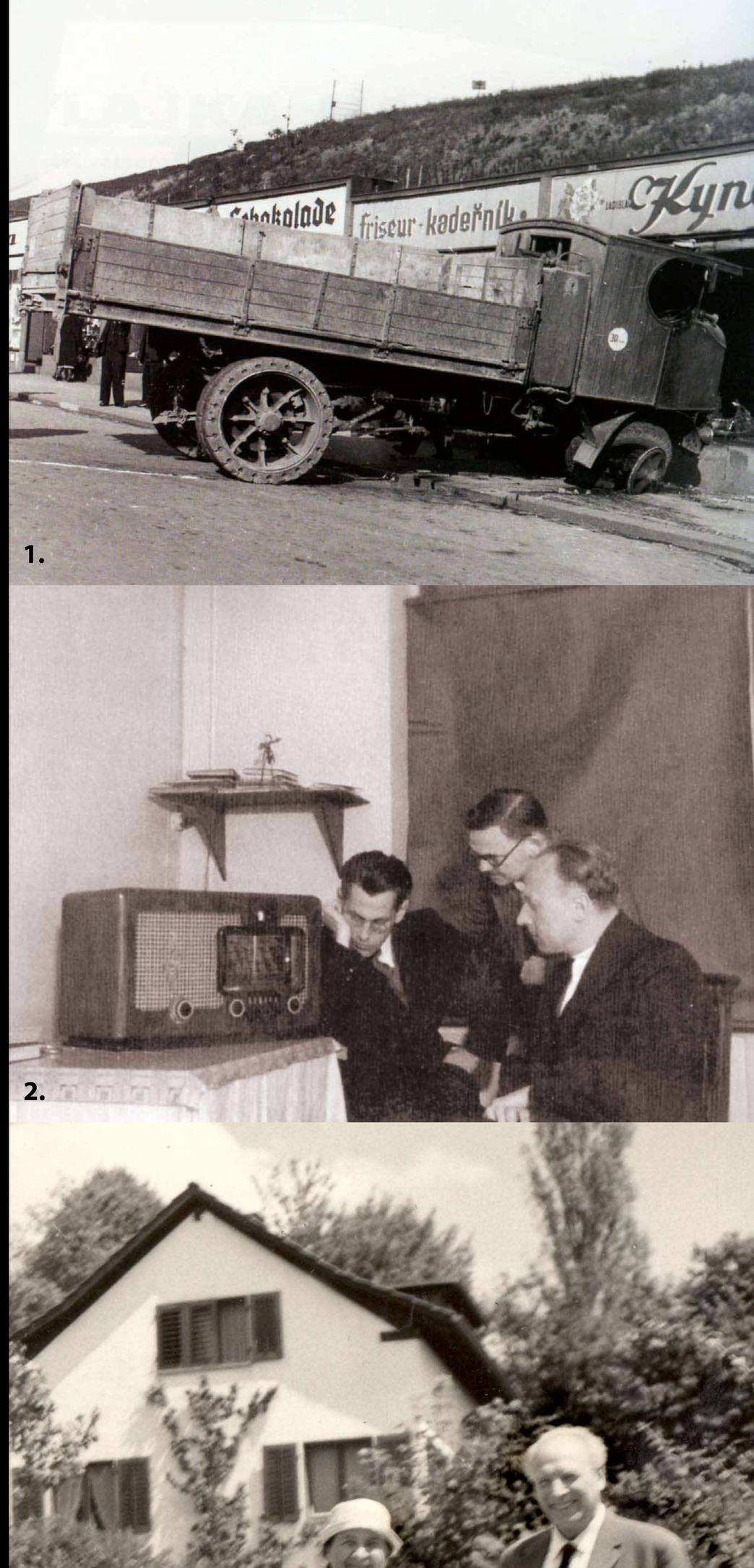

1.

2.

3.

4.

Obr. 1 Přechod na pravostranný silniční provoz se neobešel bez dopravních nehod. Tato změna se nicméně připravovala již několik měsíců před vznikem protektorátu. Původně měla být realizována od května 1939, příchod německých okupantů ji pouze urychlil. (Zdroj: VÚA)

Obr. 2 Rozhlasovým přijímačům byly odebírány krátkovlnné cívky, aby byl znemožněn poslech zahraničního vysílání z Londýna a Moskvy. Informační kartička zavěšená na radiopřijímači každého posluchače varovala před potrestáním za poslech zahraničního rozhlasu. Trestem byla „převýchova" v koncentračním táboře nebo poprava. V době heydrichiády se exekuce vykonávala okamžitě. Antonín Žlábek, Miloš Bič a Přemysl Pitter – členové ilegální organizace Obrany národa při poslechu zahraničního vysílání. (Zdroj: Archiv Jaroslava Čvančary)

Obr. 3 Křesťanský humanista, evangelický farář a pacifista Přemysl Pitter (1895–1976) se svou spolupracovnicí a přítelkyní Olgou Fierzovou (1900–1990) prosluli péčí o děti postižené válkou.
(Zdroj: Archiv Olgy Bezděkové)

Obr. 4 Potravinové lístky byly zavedeny na základě vyhlášky protektorátní vlády ze dne 2. října 1939. Každý občan dostal zvláštní aršík lístků na příděl masa, mléka, cukru, mouky a tzv. náhražkových potravin jako byly například bonbony z umělého medu. V prosinci k nim přibyly poukázky na textil a obuv, tzv. šatenky, a lístky na tabák nazývané tabačenky. (Zdroj: ČNFB)

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVÁLCE

Kultura v protektorátu a odezvy okupace ve veřejnosti

Duše každého národa se odráží v jeho kultuře a tradicích. Spoluvytvářejí vědomí kontinuity, posilují pospolitost, ukotvují společností sdílené hodnoty. Obtížné dějinné chvíle navíc vyzdvihují státotvorný prvek obsažený v kulturních tradicích. V letech nacistické okupace česká kultura plnila – v rámci cenzorským dozorem okleštěných možností – především národněobrannou funkci. Dá se říci, že představovala jednu z forem rezistence, byla její plnohodnotnou součástí. Živila naději v porážku nacistického okupanta, kromě toho dávala lidem zapomenout na šeď i ponurost protektorátních dnů. Podobně jako v případě českého odboje také její hlas měl být postupně zcela umlčen. Nacisté nikoliv náhodou namířili směr svých represivních kroků zvláště proti představitelům kultury a inteligence.

Před koncentračním táborem zachránila světově proslulého literáta a antifašistu Karla Čapka předčasná smrt v prosinci 1938, což německá tajná služba zjistila až v počátečních dnech okupace, když ho chtěla zatknout mezi prvními perzekvovanými. Zrovna se rozbíhala akce Gitter (Mříže), při níž byli zajištěni převážně komunisté a němečtí emigranti.

S vypuknutím druhé světové války 1. září 1939 byla rozpoutána na území protektorátu další zatýkací vlna (akce Albrecht I). Směřovala proti kulturním pracovníkům, sokolům, komunistům, sociálním demokratům. Většina postižených skončila v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. Mezi těmito „rukojmími" se ocitli také Josef Čapek, Emil Filla a novinář Ferdinand Peroutka. Popraveni a umučeni byli v průběhu války další umělci a kulturní tvůrci: kreslíři a malíři František Bidlo a Vojtěch Preissig (tvůrce ilegálního časopisu V boj!), spisovatelé Vladislav Vančura, Karel Poláček a Jaroslav Kratochvíl, básník Hanuš Bonn, hudební skladatelé Hans Krása, Ervin Schulhoff, Rudolf Karel a mnozí jiní.

Výročí spjatá s českým státem, vzpomínky na význačné osobnosti českých dějin a kulturní motivy dávaly podnět k projevům nesouhlasu s německým agresorem. V tomto duchu se nesl převoz tělesných ostatků Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy, k němuž došlo 6. května 1939. Akt se stal příležitostí k protinacistické manifestaci. Podobně vyzněla i vzpomínka na Mistra Jana Husa 6. července a poutě na hory: 30. dubna na Říp, 13. srpna u sv. Vavřinečka na Chodsku a 20. srpna na Hostýn. Vždy manifestovaly národní jednotu v odporu proti nacistickým okupantům. Upozorňovaly na kořeny češství. Nové ataky na ně následovaly již v ovzduší ovlivněném začínající válkou. Bezesporu k nim náleží uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939, popravy a věznění studentů, omezování a usměrňování dalšího školství.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Obr. 1 Psáno do mraků Josefa Čapka vznikalo původně jako osobní, filozoficky laděný deník, který vyšel až po druhé světové válce. Odráží se v něm ponurost atmosféry druhé republiky a osobní autorovo zklamání z prostupování autoritativních tendencí českou společností. Společností, která se začala vzdalovat ideálům Masarykovy humanitní demokracie, k nimž se přitom ještě v nedávné době hlásila.

Obr. 2–3 Vojtěch Preissig (vlevo, 1873–1944), český grafik, malíř a odbojář v obou světových válkách 20. století. V té druhé vydával se svou dcerou, novinářkou Inkou Bernáškovou (vpravo, 1904–1942), ilegální časopis V boj!. Roku 1940 byl zatčen gestapem, později odvezen do koncentračního tábora v Dachau, kde po třech letech zahynul. Inku Bernáškovou nacisté jako první Češku popravili v berlínském Plötzensee.
(Zdroj: Archiv Jaroslava Čvančary)

Obr. 4–5 Pro práci v odboji, v němž se značně podílela na tvorbě a distribuci časopisu V boj!, používala Inka Bernášková i tuto krycí legitimaci. (Zdroj: ABS a archiv Jaroslava Čvančary)

Obr. 6 Svatovavřinecké pouti na Domažlicku se v srpnu 1939 zúčastnilo na 120 tisíc lidí a dodnes nebyla překonána. Předcházel jí tzv. „Domažlický týden", který zařadil pražský rozhlas do svého programu od 26. května do 1. června. V jeho rámci propagoval chystanou akci a vysílal pořady s chodskou tematikou. Důsledky pouti se dostavily zakrátko. Většina hlavních organizátorů byla internována v koncentračních táborech. Po skončení války v roce 1945 se pouť zopakovala ve zcela jiné atmosféře, avšak po roce 1948 byli postupně likvidováni všichni její významní aktéři. (Zdroj: Muzeum Chodska v Domažlicích)

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

Zavedení norimberských zákonů v protektorátu a nacistická represe

První měsíce okupace zpočátku neznamenaly pro české obyvatelstvo z bezpečnostního hlediska výraznou změnu. Nacistické bezpečnostní složky se totiž ocitly v jim neznámém a nepřátelském prostředí. Soustředily se proto nejprve na zajištění fungování svého aparátu a teprve postupně se jim dařilo pronikat do struktur formujícího se domácího odboje. Zároveň musela okupační moc brát ohled na mezinárodní situaci, neboť v Evropě stále vládl mír, byť podivný.

Akce nacistických bezpečnostních sil

Výjimku představovala celoplošně připravená preventivní zatýkací akce Gitter (Mříže), při níž bylo po 15. březnu ve spolupráci s často až přespříliš horlivou českou policií zatčeno dle různých odhadů 5800 až 6400 osob. Jednalo se zejména o komunisty, sociální demokraty a protiněmecky smýšlející inteligenci. Většina byla sice postupně propuštěna, asi 1500 lidí však nacisté poslali přímo do koncentračních táborů, zejména do Buchenwaldu.

Další preventivní zatýkání s krycím názvem Albrecht der Erste proběhlo současně s vypuknutím války 1. září 1939 a gestapo se na něj připravovalo již od poloviny srpna. Zatýkáni byly zejména příslušníci Sokola, legionáři, prominentní osobnosti z bývalých levicových stran, dále členové Národního souručenství a jiných protektorátních institucí, které nebyly nakloněny říši. Celkem skončilo ve vězení na 2000 osob, které byly bez jakéhokoli řízení odeslány jako rukojmí do koncentračních táborů Buchenwald a Dachau.

Protižidovská opatření

Jeden z významných cílů politiky okupační moci směřoval k „řešení židovské otázky". Židé se měli stát občany druhého řádu, před nimiž je třeba tzv. „árijsky čistou" společnost bránit.

Dne 21. června 1939 proto vydal říšský protektor nařízení o židovském majetku, které nahradilo všechna předchozí rozhodnutí. Na území protektorátu tak byla poprvé uplatněna rasová kritéria norimberských zákonů a začala nová etapa systematického a totálního vyvlastňování protektorátního židovského obyvatelstva. Židé museli v průběhu arizace přihlásit veškerý svůj majetek, byli vyháněni ze svých bytů a podle nařízení protektorátní vlády z října 1939 mohli být propouštěni ze zaměstnání bez nároku na náhradu. Nesměli vcházet do některých ulic, parků, lesů a dalších veřejných míst, byly jim zakázány návštěvy divadel, kin, hostinců a kaváren, plováren či knihoven.

Nejradikálnějším projevem perzekuce židovské komunity na území protektorátu se staly první hromadné deportace. Už v říjnu 1939 směřovaly z Moravské Ostravy a Frýdku do Niska nad Sanem (území Generálního gouvernementu, tj. zbytek okleštěného Polska) v rámci plánu na vytvoření zvláštní židovské rezervace dva transporty čítající 1300 lidí.

1.

2.

3.

4.

5.

Obr. 1 Zatýkání rukojmích v rámci akce Albrecht der Erste v Třeboni 1. září 1939. (Zdroj: ABS)

Obr. 2 Britský občan Nicholas Winton (nar. 1909), který v roce 1939 zachránil 664 československých dětí ohrožených nacismem, na dobovém snímku s jedním ze zachráněných dětí. (Zdroj: ČTK)

Obr. 3 Jeden z mnoha zatčených v rámci preventivní zatýkací akce Albrecht der Erste Ferdinand Peroutka (1895–1978), vynikající český publicista a šéfredaktor časopisu Přítomnost. Krátce vězněn již během akce Gitter (Mříže). Až do svého dalšího zatčení v září 1939 dál redigoval „svou" Přítomnost. Celou válku pak strávil v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald. (Zdroj: ČTK)

Obr. 4 Další ze zatčených Milena Jesenská (1896–1944), novinářka, spisovatelka a překladatelka, která se až do svého zatčení podílela na vydávání Přítomnosti a aktivně se účastnila protinacistického odboje. Zemřela v koncentračním táboře Ravensbrück. (Zdroj: ČTK)

Obr. 5 Časopis Přítomnost (Zdroj: Archiv Jaroslava Rokoského)

Reakce Čechů na pakt Molotov–Ribbentrop

Uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení dne 23. srpna 1939 znamenalo zásadní změnu mezinárodní situace. Německo tímto paktem eliminovalo riziko, že by muselo bojovat na dvou frontách. Česká společnost byla tímto vývojem zřetelně zaskočena. Jestliže v době mnichovské krize spatřovala většina národa v Sovětském svazu spojence, který byl ochoten Československu pomoci, vyvolala nyní jeho dohoda s nacistickým Německem šok.

Pakt a zmatek v řadách ilegální KSČ

Pakt výrazně zasáhl zejména řady komunistů a jejich sympatizantů. Pod tlakem KI (Komunistické internacionály) a SSSR totiž KSČ na podzim 1939 změnila svůj cíl, tj. obnovu ČSR, a začala hlásat směřování k tzv. socialistické revoluci bolševického typu, která měla proběhnout všude po celé střední Evropě a v níž měla prioritní roli hrát revoluce německá. Očekávalo se od ní poskytnutí sebeurčovacího práva pro Čechy a Slováky – snad i ve dvou samostatných státech. Linie KI kladla dokonce důraz na to, že větším nebezpečím než Německo jsou západní velmoci. V doplňující Gottwaldově direktivě z Moskvy jsou komunisté na jedné straně vyzýváni, aby dále stupňovali národně osvobozenecký boj čs. lidu, ale na druhé straně mají vystupovat proti činnosti národního odboje, který se hlásil k Benešově zahraniční akci. Tento obrat, spojený s hodnocením mezitím vypuklé války jako imperialistické, vyvolal mezi mnohými členy, a dokonce i mezi vedením a stranickou elitou KSČ hluboký otřes, protože v postupu SSSR nenacházeli žádnou logiku.

Reakce nekomunistického odboje

V řadách národního odboje se projevila celá škála názorů reagujících na zmíněné události. Nejvýznamnější ilegální nekomunistický časopis V boj! vnímá uzavření paktu jako dovedný taktický manévr sovětské diplomacie, který donutí západní velmoci k boji s Německem, a zabrání tak nějakému dalšímu „Mnichovu". V komentáři k paktu se v něm sice píše, že po jeho podepsání padla na bedra evropských demokracií tíha boje za svobodu Polska, Evropy, celého světa, že tato tíha může býti po útěku Ruska z Evropy přílišnou a že může vésti k boji o bytí a nebytí britského impéria. Zároveň ovšem konstatuje, že se Západ stává hlavní silou, s níž těsně souvisejí naděje českého národa na opětné získání svobody. Touto optikou nahlížela sovětsko-německý pakt většina obyvatel protektorátu, protože nevěřila v trvalý mír mezi SSSR a nacistickým Německem. Zároveň toto uvažování vycházelo z přesvědčení, že obnova předmnichovského Československa je možná pouze za předpokladu válečné porážky Německa.

Obr. 1 Vjačeslav Molotov (1890–1986), ve 20. letech tajemník ÚV KSSS, ve 30. letech předseda rady lidových komisařů. V letech 1939–1949 (též 1953–1956) zastával funkci lidového komisaře zahraničních věcí SSSR. (Zdroj: ČTK)

Obr. 2 Joachim von Ribbentrop (1893–1946), spolutvůrce německo-britské námořní smlouvy z roku 1935. V roce 1936 byl jmenován německým velvyslancem v Londýně a roku 1938 ministrem zahraničí. Po válce ho norimberský tribunál odsoudil k trestu smrti a 1. října 1946 byl popraven. Na snímku v německém Königsbergu, kde se krátce zastavil cestou z Moskvy. (Zdroj: ABS)

Obr. 3 Vjačeslav Molotov právě podepisuje sovětsko-německý pakt o neútočení. Zcela vlevo Joachim von Ribbentrop, vedle něj generální tajemník ÚV KSSS Josef Vissarionovič Stalin. (Zdroj: ABS)

Obr. 4 Uzavření německo-sovětského paktu o neútočení znamenalo další urychlení německých válečných příprav. Blížící se konflikt provázela i rostoucí protipolská propaganda, v které mělo být Polsko vykresleno jako agresor. Ta se nevyhnula ani stránkám protektorátního tisku. (Zdroj: Archiv Jaroslava Čvančary)

Obr. 5 Sotva byl sovětsko-německý pakt o neútočení podepsán, přepadla 1. září 1939 německá vojska Polsko. Druhá světová válka tak neodvratně začala! Po skončení polského tažení projížděl Adolf Hitler inkognito Prahou. Tento unikátní snímek od fotografa Karla Hájka jej zachycuje, když zrovna během krátké zastávky vystoupil na Wilsonově nádraží. (Zdroj: Archiv Jaroslava Čvančary)

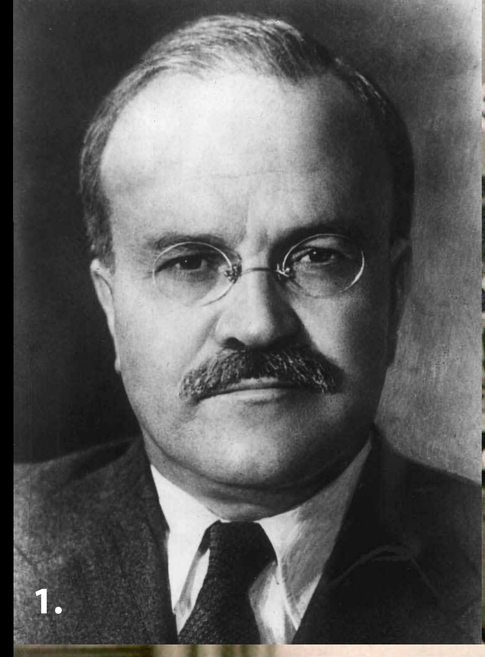
1.

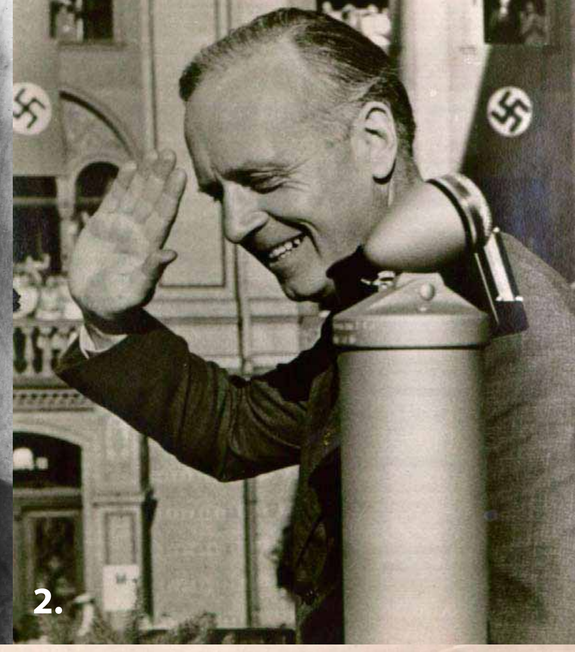
2.

3.

4.

5.

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

Čekání na válku

Až do vypuknutí války v září 1939 doufalo prakticky veškeré evropské obyvatelstvo v to, že se již nikdy nebudou opakovat hrůzy Velké války. Ve Francii, Anglii, Německu byly dosud velmi živé vzpomínky na účast milionů mužů v té strašné zákopové válce, která navždy pohřbila celou jednu „ztracenou generaci“. Právě memento Velké války bylo jednou z příčin, proč se Británie v druhé polovině třicátých let 20. století vydala na cestu politiky appeasementu. Tato politika, která měla za každou cenu zabránit vypuknutí nové války, ji však paradoxně svými činy vyvolala.

Po okupaci českých zemí v březnu roku 1939 sice západní mocnosti i Sovětský svaz protestovaly proti vytvoření Protektorátu Čechy a Morava, ale nikdo z nich kvůli tomu rozhodně nehodlal vyhlásit válku nacistickému Německu. Stejně jako na podzim roku 1938, v době mnichovské krize, nepředstavovalo ani teď Hitlerovo Německo pro Velkou Británii bezprostřední hrozbu. Tou se stalo až po pádu Francie v červnu 1940. Francie schovaná za svou „neproniknutelnou“ Maginotovou linií následovala věrně svého fakticky jediného „mocného“ spojence na evropském kontinentě. Pro Sovětský svaz se německá mašinerie stala nebezpečím až o rok později.

Obyvatelé okupovaných českých zemí tvořily v Evropě vzácnou výjimku. Prakticky všichni bez rozdílu očekávali toužebně vypuknutí války, se kterou spojovali porážku nacismu, a tedy i obnovení státní samostatnosti. Tuto touhu po válce výstižně postřehl americký diplomat George Frost Kennan, který v dubnu 1939 pobýval v Praze: Právě tak jako očekávali světovou válku, aby je osvobodila z rakouského panství, vkládají nyní Češi znovu své naděje do války, aby jim obnovila politickou svobodu. Neexistuje pravděpodobně žádná evropská země, kde by si přáli válku – a to válku v co nejkratší době – spontánněji, nežli v Protektorátu Čechy a Morava. Toto cítění lze vysledovat na každém kroku.

Výjimkou nebyli ani naši vojáci v zahraničí. Například poručík letectva Stanislav Fejfar si 26. srpna 1939 zapsal do svého deníku v severní Africe, kde sloužil spolu s ostatními letci ve francouzské cizinecké legii: Čekáme – a doufáme. V co? Ve válku! Vím, že je to hrozné přát si smrt snad milionů lidí, ale co můžeme dělat? Je to jediná možnost, jak pomoci našemu národu. Čekáme a doufáme!

Vypuknutí války a následné vyhlášení válečného stavu ze strany Francie a Británie nacistickému Německu přijali jak obyvatelé protektorátu, tak naši zahraniční vojáci s neskrývaným nadšením. Kdo ale tehdy z obyvatel protektorátu a vojáků v zahraničí mohl tušit, jak dlouhá a krutá bude tato nová světová válka? Mnozí z těch, kteří ji v oněch zářijových dnech roku 1939 s nadšením vítali, se neměli dožít jejího konce. Mezi nimi i Stanislav Fejfar, který jako kapitán československého letectva a letecké eso padl dne 17. května 1942 v leteckém souboji nad severní Francií v nedožitém věku 30 let...

1.

2.

3.

Obr. 1 Edvard Beneš (1884–1948), hlavní osobnost československého zahraničního odboje. Bez tohoto muže by nikdy nebyl uskutečněn program obnovy Československa v jeho předmnichovských hranicích. Všimněte si lehkého úsměvu na jeho tváři. Beneš k němu měl velký důvod. Právě se dozvěděl, že Britové uznali československou prozatímní vládu a Beneše za jejího představitele – 21. červenec 1940. V žádném případě to neznamenalo uznání Československa v jeho předmnichovských hranicích. Na Beneše čekala ještě celá řada „bitev“, které by však nikdy nevybojoval bez našich letců. (Zdroj: Archiv Ladislava Kudrny)

Obr. 2 Winston Spencer Churchill (1874–1965), v roce 1939 vůdce britské opozice, který již v září 1938 protestoval proti podepsání mnichovské dohody: „Anglie si mohla vybrat mezi hanbou a válkou. Vybrala si hanbu a bude mít válku!“ (Zdroj: Archiv Ladislava Kudrny)

Obr. 3 Kapitán letectva Stanislav Fejfar (1912–1942) jako příslušník Royal Air Force, jaro 1942. (Zdroj: Archiv Ladislava Kudrny)

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVÁLCE

„Jednou ráno za mnou přišli do tiskárny, že je třeba, abych se se svými schopnostmi zapojil do odboje. Každou sobotu a neděli jsme pak v Senohrabech tiskli ilegální noviny.“

Antonín Horálek

Antonín Horálek se narodil 25. července 1923. Pochází z pražských Hlubočep. Za první republiky vystudoval čtyřletou grafickou školu. Jako grafik se během války zapojil do odboje. V Čadkově ilegální komunistické odbojové skupině se podílel na výrobě a distribuci ilegálních novin Mladá Fronta a dalších protinacistických tiskovin. Během války pracoval v tiskárně Merkur, kde se vyučil grafikem. Po odhalení Čadkovy odbojové skupiny byl z tiskárny vyhozen a poslán do pracovního nasazení. Díky pomoci lékařů ale mohl zůstat v Čechách a byl umístěn na přeškolení do ČKD. Po sabotáži a požáru tiskařských strojů v ČKD byl Horálek přeřazen do pomocných oddílů, které likvidovaly následky náletů. Ke konci války byl nasazen v Drážďanech, odkud utekl do Prahy. Po válce byl Horálek dodatečně povolán na vojnu. Protože hrál na housle, absolvoval ji v Armádním uměleckém sboru Víta Nejedlého (AUS VN). Po roce 1948 vystudoval Vysokou dopravní školu v Žilině, obor provoz a ekonomika dopravy. Poté pracoval v terciární sféře a ve stavebnictví, například v podniku Konstruktiva. V polovině 70. letech byl na dva roky služebně vyslán do Afriky, kde hlavně v Zambii stavěl školy, banky a další potřebnou infrastrukturu. V roce 1984 odešel do důchodu. Začal se věnovat tenisu v klubu veteránů. Horálkova manželka plk. Lydie Horálková se v 2. paradesantní brigádě zúčastnila Slovenského národního povstání.

„Už po Mnichovu bylo jasné, kam to Hitler táhne. Hitler byl nepřítel... Jednou ráno za mnou přišli do tiskárny, že je třeba, abych se se svými schopnostmi zapojil do odboje. Každou sobotu a neděli jsme pak vyráběli ilegální noviny Mladá Fronta. Tiskli jsme je v Senohrabech u Čadka na chatě. Ve sklepě měl ruční Rotaprint. Pak jsme noviny vozili do Prahy. Jak se skupina jmenovala, nevím. Pořádně jsem ani neznal jména členů. Do Prahy jsem vozili i tiskoviny, které se vyráběly někde jinde. Museli jsme se vyhýbat kontrolám a pak zásilku předat na smluveném místě. Tím to pro nás končilo.“

1.

2.

Obr. 1 Antonín Horálek v osmnácti letech (Zdroj: archiv Post Bellum)

Obr. 2 Antonín Horálek 2008 (Zdroj: archiv Post Bellum)

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

„V Osvětimi jsem se byla podívat ještě několikrát. Ale protože odtamtud vždycky přijíždím dost zničená, tak mě tam dcera vzala jednou autem a řekla: ‚Tak, teď to všechno projdeme, a potom už se sem nikdy nevrátíš.‘ Tak už tam nikdy nepojedu.“

Anna Hyndráková

Anna Hyndráková, rozená Kovanicová, se narodila v roce 1928 v Praze v česko-židovské rodině obchodního cestujícího. Dětství prožila v Praze až do října roku 1942, kdy byla po třítýdenním pobytu ve sběrném táboře v Holšovicích spolu s rodiči transportována do židovského ghetta v Terezíně. Tam je očekávala její těhotná sestra Truda s manželem. Po více než roce živoření v terezínském ghettu byli všichni členové rodiny s dalším transportem vypraveni dále do osvětimského tábora Birkenau. Tam zahynuli oba rodiče i sestra Truda s dítětem. Anna Hyndráková se dostala dalším transportem do pracovního tábora v Christianstadtu. Když byl tábor zrušen, podařilo se jí uprchnout z pochodu směřujícího do vyhlazovacího tábora Bergen-Belsenu. Po cestě se se dvěma kamarádkami dostala opět do rukou SS a prošla ještě dvěma pracovními lágry blízko českých hranic. Těsně před koncem války se z již sporadicky hlídaného tábora v Görlitzu podařilo Anně uprchnout spolu s dvanáctičlennou skupinou starších vězňů a do Prahy dorazila na koňském povoze. Vrátila se jako jediná z rodiny. Po válce se přihlásila na výtvarnou školu a vdala se. Dnes žije Anna Hyndráková v Praze, věnuje se osvětovým a vzdělávacím projektům zaměřeným na holocaust. Pro Židovské muzeum v Praze natočila mnoho vzpomínek bývalých vězňů koncetračních táborů, kterými také sama prošla. Své vlastní vzpomínky rovněž sepsala jako biografickou povídku pro své děti v knize Svět bez lidských dimenzí. Rovněž poskytla své vzpomínky občanskému sdružení Post Bellum.

„Po roce 1939 se chování lidí změnilo. Snad ne kvůli averzi k židům jako spíše ze strachu. Do té doby jsem byla vychovávána, že když potkám známou paní, tak řeknu: ‚Rukulíbám.‘ Teď mi maminka řekla: ‚Nikoho nezdrav, kdo nemá hvězdu.‘ Někdo to překročil a třeba maminku pozdravil, někdo přešel na druhý chodník. Ale to nebyl antisemitismus, spíše strach o existenci. Když jsem šla s kamarádkou, která hvězdu neměla, nějaká ženská se na ni sprostě rozeřvala: ‚To se nestydíš chodit se židovkou...“

1.

2.

Obr. 1, 2 Anna Hyndráková (Zdroj: archiv Post Bellum)

Vok Malínský

Vok Malínský se narodil 19. 7. 1927 v Praze, kde žil téměř celý život. Jeho dědeček měl větší hospodářství v Břevnově. Jako chlapec tam často pobýval a chodil do obecní školy. Na předválečná léta se příliš nepamatuje. Ale vzpomíná si, že jeho rodiče měli velké obavy. V roce 1938 byla kousek od jejich domu jednotka protiletecké obrany, kam se s ostatními dětmi chodil na vojáky dívat. Patnáctý březen prožil už jako středoškolák na Nerudově státní reálce na Malé Straně. Tam se také potkal s dětmi, které musely s rodiči z pohraničí utéct. Asi v roce 1941 musel školu opustit a šel do učení. V srpnu 1944 dostal povolávací rozkaz do koncentračního tábora v Bystřici u Benešova. Otec byl internován v pracovním táboře ve východním Polsku, matka v koncentračním táboře v Terezíně. Ze široké rodiny přežilo jen několik lidí. Po válce dokončil střední školu a na vysoké škole absolvoval vojenské inženýrství. V té době vstoupil do KSČ, ze které byl již v roce 1952 vyloučen. Vok Malínský zemřel v prosinci roku 2008 v Praze-Vokovicích.

„Němců bylo kolik? Třicet čtyřicet milionů, a nás deset. To je dost jednoduchý. I když jsme byli vyzbrojeni dobře, ale… Nakonec nám nařídila Anglie s Francií, že musíme uvolnit pohraniční území. A skutečně ty naše pevnosti, které se tam začaly stavět… nevím, brzo, pozdě… v pětatřicátém roce, tak ty byly výborný. Ty byly i na současnou dobu neprůstřelný. Ve třídě jsme měli děti ze Sudet, které musely odejít, už když Němci zabírali pohraničí. Vyprávěli nám o wehrmachtu, a když přišel, říkali jsme jim cirkus plechový.“

1.

2.

Obr. 1, 2 Vok Malínský (Zdroj: archiv Post Bellum)

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

„Svoboda se musí opatrovat, pořád se za ni musí bojovat. V tomto světě byly, jsou a budou síly, které ji chtějí zničit.“

Vladimír Paleček

Vladimír Paleček se narodil v červenci 1924 v Praze, prvních osm let žil u dědečka v Chomutově. V roce 1932 se rodina přestěhovala do nově zbudované vily v Praze. Otec pracoval ve zpravodajské skupině ministerstva národní obrany. S vedoucím této skupiny plk. Moravcem odletěl 14. března 1939 do Anglie. Malý Vladimír s maminkou a společně s několika dalšími rodinami zpravodajců opustil Československo v červnu téhož roku. Přes Polsko a Anglii se dostal do Francie. Tam navštěvoval lyceum v Nimes (rodiče žili v Paříži) a po obsazení Francie Německem odešel do Soulacu nedaleko Bordeaux, odkud byl společně s britskými vojáky evakuován do Anglie. Na tamní univerzitě studoval strojní inženýrství. Prošel i armádním výcvikem, ale bojů se nezúčastnil kvůli špatnému zraku. Pracoval u armády jako letecký mechanik. Po osvobození Československa se na čas vrátil do Anglie, kde dokončil studium na univerzitě. Po návratu do Československa Vladimír Paleček pracoval nejdříve ve Škodovce, Avii, Plynoprojektu a později jako projektant ZVU. Palečkův otec byl v rámci stalinských politických procesů za svoji zpravodajskou činnost odsouzen a vězněn.

„Když bylo toho 14. března, tak jsme ještě museli doma ve Střešovicích likvidovat zbytky utajované kanceláře, spálit dokumenty a podobně. To byla první noc, kdy jsem ve svém životě nespal. Máti ráno ještě honem běžela do Dejvic na generální štáb, aby narychlo odvezli vysílačky. Ještě v poledne přijel náklaďák a všechno se to odvezlo. Bylo to dobrý, protože se s tím pak vysílalo do Anglie. Otec mezitím odletěl do Anglie.“

1.

2.

3.

Obr. 1 Vladimír Paleček, Anglie 1944 (Zdroj: archiv Post Bellum)

Obr. 2 Vladimír Paleček, Anglie 1944 (Zdroj: archiv Post Bellum)

Obr. 3 Vladimír Paleček (Zdroj: archiv Post Bellum)

ČESKÁ SPOLEČNOST
OD MNICHOVA
KVÁLCE

„Vydržet! A to je přesně Sedláček. Nevzdává se.“

Tomáš Sedláček

Tomáš Sedláček se narodil 8. ledna 1918 ve Vídni, dětství prožil v Toušni, vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě, už v roce 1938 sloužil v hodnosti poručíka v liberecké posádce. Za druhé republiky sloužil v Hranicích na Moravě. V dubnu 1940 se dvaadvacetiletý poručík dělostřelectva Tomáš Sedláček, kterého úřednické povolání v době okupace přivádělo k zuřivosti, vydal hledat armádu, v níž by mohl bojovat proti nacistickému Německu. Jednoduchá a přímá trasa z protektorátu dávno neexistovala. Jako mnozí jiní tedy vyrazil načerno takzvanou balkánskou cestou přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii, Řecko, Turecko, Sýrii až do Bejrútu. Pak do Francie. Odtud byl evakuován do Anglie, kde prošel výsadkářskými kurzy.

V roce 1944 byl rozkazem československého ministerstva národní obrany převelen na východní frontu – na Duklu. Do vojenského ležení v Černovicích dorazil Sedláček s přáteli z Británie. S některými se nestačil ani rozloučit, zemřeli krátce po nasazení. Moc nechybělo a Tomáš Sedláček zahynul stejně – během útoku na Dukle, kde ho zařadili do útočných jednotek prvního praporu. Vyjádřeno vojenským jazykem: jednotky přešly z pěší formace přímo do útoku. Řečeno normálně: asi po stokilometrovém pochodu museli unavení vojáci útočit do prudkého kopce, jehož vrcholek střežily zkušené kulometné oddíly wehrmachtu. Útok se změnil v masakr, který velitel Sedláček přežil jen zázrakem. Spolu s ostatními příslušníky druhé paradesantní brigády byl převelen do týlu nepřítele na pomoc Slovenskému národnímu povstání. Po jeho potlačení se jednotka stáhla přes Nízké Tatry k východní frontě. Po osvobození se vrátil do Prahy.

Po válce působil jako profesor na Vojenské akademii v Praze. Roku 1951 byl tehdejší major Sedláček zatčen za údajné spiknutí. Mučili ho v proslulém „domečku“, ve vyšetřovně v Kapucínské ulici v Praze. Devět dnů a nocí Tomáš Sedláček nesměl spát, na samotce musel stále chodit. Odsoudili ho k doživotnímu vězení, drželi ve Valdicích, na Mírově, v Leopoldově, na Bytízu. Po amnestii v roce 1960 pracoval jako stavební dělník, později jako projektant-asistent. Dnes má Tomáš Sedláček hodnost generálporučíka ve výslužbě. Je čestným občanem Prahy 6.

„Na to nikdy nezapomenu. Byli jsme mladí kluci odhodlaní ke všemu, a museli jsme se trpně dívat, jak nám pod okny kasáren jezdí německé auto s namířeným kulometem na naši budovu. Převážná většina slovenských spolužáků z akademie byla nadšená a přivítala vznik slovenského státu.“

Obr. 1 Tomáš Sedláček v Anglii během 2. sv. války (Zdroj: archiv Post Bellum)

Obr. 2 Tomáš Sedláček (Zdroj: archiv Post Bellum)

Obr. 3 Tomáš Sedláček (Zdroj: archiv Post Bellum)

ČESKÁ SPOLEČNOST OD MNICHOVA KVÁLCE

Autorský kolektiv:
Mgr. Zdeněk Hazdra, PhDr. Ladislav Kudrna, Ph.D.,
PhDr. Jaroslav Rokoský, Ph.D., Mgr. Lukáš Vlček,
Stanislava Vodičková, DiS., Martin Kroupa

Spolupráce na portrétech pamětníků:
Jakub Štorek, Ondřej Bratinka a Jan Horník

Odborná spolupráce: Mgr. Libor Svoboda, Ph.D.

Obrazová příloha:
Archiv bezpečnostních složek (ABS)
Národní archiv (NA)
Vojenský ústřední archiv (VÚA)
Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)
Českoněmecký fond budoucnosti (ČNFB)
Archiv ČTK
Muzeum Chodska v Domažlicích
Národní knihovna (NK)
Archiv o.s. Post Bellum
Archiv rodiny Bořků-Dohalských
Archiv Olgy Bezděkové
Archiv Jaroslava Čvančary
Archiv Ladislava Kudrny
Archiv Jaroslava Rokoského

Jazyková redakce: Michal Hrubý, Mgr. Ondřej Šanca, PhDr. David Svoboda, Ph.D.

Grafická úprava: Jerome s r.o. – Petr Liška

Produkce a realizace: Jerome

Poděkování: Mgr. Julie Šilhánová

Výstava vznikla ve spolupráci Městské části Praha 6,
Ústavu pro studium totalitních režimů, občanského sdružení Post Bellum
a Českého rozhlasu Rádio Česko

Městská část Praha 6

ústav pro studium totalitních režimů

post bellum

Rádio Česko – Český rozhlas